

Gheorghe-Ilie FÂRTE *

Acțiune civică și comunicare publică într-o societate autoguvernată

Abstract. The problem of self-governing of a community (more precisely, the involvement of its members in collective actions directed towards achieving a common goal) is extremely important. In our opinion, it is necessary to give honest answers to the following questions: (a) What are the constituents of collective actions meant to help obtaining public goods and how should they be determined? (b) How useful, rational and legitimate are civic actions (in general) and the measures of self-government of a community (in particular)? (c) What are the resources, rights and duties in a self-governing community? (d) What parts can professional communicators play, in order to stimulate their fellow citizens' participation in the art of self-governing? Civic participation in realizing the common good has several aspects, starting with voting participation and ending with the community's self-mobilization. Professional communicators (in this case, public relations specialists) may contribute to building a self-governing society by playing six parts: the town crier, the steward, the traffic manager, the conductor, the creator and the facilitator.

Keywords: civic action, self-governing society, civic resources, civic participation, communications professionals

Résumé. La question de l'autogouvernement d'une communauté, c'est-à-dire de l'implication des membres de celle-ci dans des actions collectives orientées vers la réalisation d'un but commun, est extrêmement importante. Nous avons cru opportun d'essayer de donner des réponses honnêtes aux questions suivantes: (a) Quelles sont les composantes des actions collectives censées contribuer à l'obtention des biens publics et comment doivent-elles être calculées? (b) Quelles sont l'utilité, la raison, la légitimité des actions civiques (en général) et des actions d'autogouvernement d'une communauté (en particulier)? (c) Quels sont les ressources, les droits et les obligations dans une communauté qui s'autogouverne? (d) Quels rôles les communicateurs professionnels doivent-ils jouer afin de stimuler la participation de leurs concitoyens à l'art de l'autogouvernement? La participation civique à la construction du bien commun revêt diverses formes, allant de la participation au vote jusqu'à l'automobilisation de la communauté. Les communicateurs professionnels (en l'espèce, les spécialistes des relations publiques) peuvent contribuer à la construction d'une société autogouvernée en assumant les six rôles suivants: le speaker, le steward, le manager de trafic, le chef d'orchestre, le créateur et le facilitateur.

Mots clés: action civique, société autogouvernée, ressources civiques, participation civique, communicateurs professionnels

* Universitatea „Al.I.Cuza“, Iași (România)

În ultimele decenii (cu precădere, după prăbușirea regimurilor comuniste din Europa de Est), foarte mulți politicieni de profesie, politologi din mediul academic și comentatori politici din *mainstream media* s-au cantonat pe o poziție oarecum paradoxală; pe de o parte, s-au întrecut în a evidenția virtuțile regimului politic democratic – pe linia butadei celebre a lui Winston Churchill „Democrația este un sistem politic prost, însă cel mai bun dintre cele pe care omenirea le-a inventat până acum” –, iar pe de altă parte, au deplâns sau chiar înfierat dezinteresul mereu crescând al cetățenilor față de viața politică. Pare-se că *forma de organizare și de conducere statală, în care puterea vine de la popor și în care acesta și-o exprimă în mod direct sau indirect* (și care ar fi caracterizată de suveranitatea poporului, separația puterilor în stat, garantarea drepturilor omului, egalitatea tuturor cetățenilor în fața legii, limitarea puterii guvernului de a interveni în viața persoanelor sau comunităților, regula majorității în luarea deciziilor, protecția drepturilor minorităților etc.) nu a fost suficient de bine înțeleasă sau îndeajuns de apreciată pentru a determina un grad acceptabil de participare politică a cetățenilor. Este ilustrativ în acest sens declinul ratei de participare la alegerile parlamentare din România, de la 86,19% în 1990 la 39,20% în 2008, participarea la vot fiind – *nota bene* – forma primară și cea mai facilă de participare politică.

Ieșirea din această situație contradictorie este corelată, pe de o parte, cu reconstrucția conceptului de democrație, iar pe de altă parte, cu rafinarea și operaționalizarea conceptului de participare politică. Astfel, democrația nu este văzută pur și simplu ca democrație, ci ca democrație clasică (sau ateniană), reprezentativă, deliberativă, directă, pluripartidă, parlamentară, jacksoniană, nonpartizană,

republicană, liberală, radicală, socială, populară, socialistă, nouă, puternică, religioasă, totalitară, economică, electronică, defensivă, bioregională, stocastică, de proximitate, anticipativă, la locul de munca, democratură etc., iar participarea politică este transpusă pe o axă mărginită la un capăt de participarea la vot și la celălalt capăt de automobilizarea comunității (Cavaye, 2004: 85-101), fiind recomandată implicarea voluntară a cetățenilor în unele cazuri sau chiar constrângerea lor în alte situații (de regulă, în ce privește participarea la vot).

Deși este evidentă tendința de a acorda mai multă importanță cuvintelor decât ideilor exprimate prin ele, trebuie să recunoaștem, totuși, că problema autogovernării unei comunități, mai exact, a implicării membrilor unei comunități în acțiuni colective orientate spre atingerea unui interes comun este de maximă importanță. Rezolvarea ei nu depinde nici de distincții terminologice superflue (care l-ar face invidios pe un sofist de felul lui Prodicos), nici de asumarea unui cadru normativ (care ar gădila orgoliului unui „inginer social” de genul lui Robespierre), ci de căutarea unor răspunsuri oneste la următoarele întrebări: (a) Care sunt componentele acțiunilor colective menite să contribuie la obținerea bunurilor sau serviciilor publice și cum trebuie să fie ele dimensionate? (b) Cât de utile, raționale și legitime sunt acțiunile politice (în general) și acțiunile de autogovernare a unei comunități (în special)? (c) Care sunt resursele, drepturile și obligațiile într-o comunitate care se autoguvernează? (d) Ce roluri pot îndeplini comunicatorii profesioniști într-o societate, astfel încât să stimuleze participarea concetățenilor la arta autogovernării?

1. Sferă politică, sferă economică, sferă comunitară

Obişnuiţi de câteva decenii cu paternalismul statului (bunăstării generale) – închipuit ca „fiinţă binefăcătoare şi inepuizabilă“, care are „pâine pentru toate gurile, muncă pentru toate braţele, capitaluri pentru toate întreprinderile, credite pentru toate proiectele, untdelemn pentru toate plăgile, balsam pentru toate suferinţele, sfaturi pentru toate perplexităţile, soluţii pentru toate îndoielile, adevăruri pentru toate inteligenţele, distracţii pentru toate plictiselile, lapte pentru copii [şi] vin pentru bătrâni“, care „se îngrijeşte de toate nevoile noastre, previne toate dorinţele noastre, satisface toate curiozităţile noastre, repară toate erorile noastre“ şi care ne dispensează „de prevedere, de prudenţă, de sagacitate, de experienţă, de ordine, de economie, de temperanţă şi de activitate“ (Bastiat, 2007: 97) –, trecem uşor cu vederea faptul că sfera politică (proprie intervenţiei statului) nu este decât una dintre componentele societăţii.

Apelând la criteriile de diferenţiere pe cât de simple, pe atât de pertinente – principiul regulator, resursa sistemică, tipul de *feedback* sau retroacţiune (diZerega, 2004) şi principalele valori care fundamentează acţiunile întreprinse –, putem trata societatea (umană) ca sinteză a trei sfere sociale majore: sfera politică, sfera economică şi sfera comunitară.

Principiu esenţial şi regulator al sferei politice, statul pare să fie o entitate greu de precizat într-o definiţie satisfăcătoare. Într-o lucrare de referinţă privind această problemă, Anthony de Jasay a realizat un interesant *puzzle* definiţional, atrăgând atenţia asupra unor perspective diferite (şi, în mare parte, divergente) asupra statului. Astfel, pentru Karl Marx şi adepţii lui, statul este instrumentul prin care clasa dominantă îşi promovează interesele, iar pentru non-socialiştii, un instrument conceput să servească utilizatorilor săi. Pentru Thomas Hobbes, statul este o unealtă de menţinere a păcii, în timp ce pentru John Locke, el este un mijloc de apărare a drepturilor naturale la viaţă, libertate şi proprietate. La Jean-Jacques Rousseau, statul realizează voinţa generală, pe când la Jeremy Bentham şi John Stuart Mill, el este un vehicul de îmbunătăţire a contractelor şi acordurilor sociale. Pentru liberalii contemporani, statul compensează incapacitatea intereselor private de a se armoniza în mod spontan, practicând dreptatea distributivă, *id est* producând bunuri publice: securitate, aer (şi, în general, mediu) curat, străzi pavate/ asfaltate, educaţie generală, servicii de sănătate etc. (cf. Jasay, 2007) Recurgând la o metaforă sugestivă, Frédéric Bastiat a considerat statul drept o mare „ficţiune prin intermediul căreia toţi se străduiesc să trăiască pe cheltuiala tuturor celorlalţi“. (Bastiat, 2007: 95-107) În general, oamenii nu sunt mulţumiţi cu

	Sfera politică	Sfera economică	Sfera comunitară
Principiul regulator	STATUL	PIAŢA	TRADIŢIA
Resursa sistemică	LEGEA	BANUL	DARUL
Retroacţiunea	GRATIFICAŢIILE VS. PEDEPSELE	PROFITURILE VS. PIERDERILE	INTEGRAREA VS. IZOLAREA
Valoarea fundamentală	DREPTATEA/ ECHITATEA	EFICIENŢA/ PRODUCTIVITATEA	CARITATEA/ SOLIDARITATEA

1. Sferele constituente ale unei societăţi umane

ceea ce agonisesc prin muncă proprie sau cu ceea ce dobândesc prin tranzacții voluntare cu semenii lor. Într-o măsură mai mare sau mai mică (în funcție de sistemul de valori pe care l-a internalizat), fiecare om vrea să profite de roadele muncii celorlalți, altfel spus, el dorește să primească de la semenii lui mai mult decât aceștia ar consimți să-i acorde. Or, din teamă sau rușine, puțini se încumetă să ia direct, respectiv să solicite explicit de la semenii lor bunurile pe care și le doresc. Nu foarte mulți oameni sunt dispuși să poarte etichetele infamante de tâlhar, respectiv cerșetor. De aceea, oamenii recurg la un intermediar atotputernic și costisitor – statul –, căruia îi cer să redistribuie în mod legal și în ordine resursele și agoniseala unei întregi comunități, astfel încât partea care le revine să fie cât mai mulțumitoare pentru ei. Sociologului german Franz Oppenheimer îi datorăm nu numai o clară definiție a statului, ci și o foarte pertinentă distincție între mijloacele economice și mijloacele politice care pot fi utilizate în atingerea unor obiective, cu precădere în obținerea bogăției și bunăstării. Astfel, după Oppenheimer, statul se prezintă – cel puțin în primele faze ale existenței sale – ca o instituție socială impusă de către un grup învingători unui grup de învinși cu scopul de a se proteja atât contra revoltelor din interior, cât și față de atacurile din afară, respectiv cu obiectivul de a reglementa exploatarea economică a învinșilor de către învingători. (Oppenheimer, 1922: 15) Trecând, apoi, la caracterizarea mijloacelor de creare a bogăției, Franz Oppenheimer împarte membrii oricărei comunități în două categorii: *clasa producătorilor* și *clasa prădătorilor*. Producătorii își asigură bunurile dorite întrebuițându-și cunoștințele, metodele, tehnicile, priceperile etc. în procesul de transformare a resurselor dis-

ponibile și recurgând la schimburi voluntare de bunuri și servicii cu alți producători, în timp ce prădătorii „sifonează” bunurile și serviciile producătorilor, făcând apel la forță sau la amenințarea cu forța. (*ibidem*. 24-27) În ultimă instanță, statul nu este altceva decât „organizația mijloacelor politice” (*organization of political means*), adică forma sistematică a procesului de spoliere [a producătorilor] pe un anumit teritoriu. (*ibidem*) Pe linia lui Frédéric Bastiat și Franz Oppenheimer, Hans-Herman Hoppe consideră că statul este un monopol teritorial al coerciției, mai exact o agenție ce se poate angaja în încălcarea neîntreruptă, instituționalizată a drepturilor de proprietate și în exploatarea proprietarilor legitimi, sub forma expropriării, impozitării și reglementării. (Hoppe, 1995: 94) În același sens, Murray N. Rothbard identifică statul cu acea organizație din componența unei societăți care încearcă să-și conserve monopolul utilizării forței și violenței pe un anumit teritoriu și care își obține veniturile prin constrângere, iar nu prin contribuții voluntare sau prin plata serviciilor prestate. (Rothbard, 2000: 55-58)

Cele câteva puncte de vedere prezentate succint mai sus probează faptul că termenul de stat este înconjurat de un halo de semnificații conotative, astfel încât definițiile asumate – oricât de descriptive și neutre axiologic ar părea – dezvăluie o anumită filosofie de viață și o anumită perspectivă asupra societății. Astfel, persoanele care participă activ la viața unui stat și care resimt, în acest context, mai curând avantaje decât dezavantaje tind să încorporeze în stat teritoriul și populația asupra cărora își exercită autoritatea această organizație. Dimpotrivă, persoanele cărora le repugnă mijloacele politice și care sunt mai atente la faptul că le este îngădită libertatea de a-și urma (în mod

pașnic) propria cale spre fericire și că sunt private (prin taxe și impozite) de roadele muncii lor constată că statul este doar o parte a societății, ele intrând în componența celeilalte părți. Cei care – din teamă sau rușine – evită să-și asume responsabilitatea utilizării mijloacelor politice tind să identifice statul cu o structură impersonală, constituită din instituții, autorități și alte entități abstracte. Dimpotrivă, cei care valorizează autonomia personală tratează statul ca pe un ansamblu de indivizi, aceștia din urmă fiind responsabili atât în mod individual, cât și în mod colectiv pentru fiecare activitate în care sunt utilizate mijloace politice. În sfârșit, persoanele care se complac în „miopie praxiologică“ tind să accepte modificarea (*recte* extinderea) sferei de acțiune a statului, cu singura condiție de a beneficia – pe termen scurt – de anumite efecte pozitive, indiferent de consecințele negative provocate, pe termen scurt, asupra altor categorii de persoane, de efectele negative produse, pe termen lung, asupra întregii societăți sau de caracterul scelerat al mijloacelor politice folosite. Dimpotrivă, persoanele înzestrate cu viziune și cu un acut simț al responsabilității (atât individuale, cât și colective) tind să-și focalizeze atenția asupra justeței scopurilor urmărite și a onestității mijloacelor alese pentru atingerea lor.

În lumina acestor precizări, pe fundamentul definițiilor propuse de către Frédéric Bastiat, Franz Oppenheimer, Murray Rothbard și Hans-Hermann Hoppe, subscriem la următoarele teze:

- statul este o parte proprie a oricărei societăți, astfel încât nici chiar un stat totalitar nu coincide cu societatea pe care o guvernează;
- statul nu este o entitate abstractă, ci un ansamblu de persoane, care sunt

responsabile atât individual, cât și colectiv pentru acțiunile întreprinse;

- statul deține monopolul utilizării forței, atât în obținerea resurselor necesare funcționării sale, cât și în implementarea unor reguli de conduită la nivelul întregii societăți;

- sfera proprie de acțiune a statului nu este legitimată, în primul rând, de numărul persoanelor care sunt de acord cu privire la întinderea ei, ci de caracterul eminentamente *public* atât al bunurilor sau serviciilor tranzacționate, cât și al cadrului social în care aceste bunuri sunt create și distribuite.

Simplu spus, un bun poate fi considerat public dacă și numai dacă nu poate fi acordat cuiva fără a fi acordat *in principiu* tuturor. (cf. Fărte, 2009: 25) Cu alte cuvinte, un bun este public dacă și numai dacă nimeni nu îi poate împiedica sau limita pe ceilalți să beneficieze de el. Consumul bunurilor publice exclude, în mod esențial, rivalitatea și competiția. Oricât de mult s-ar bucura cineva de unele produse publice – siguranță individuală, libertate în utilizarea propriilor cunoștințe, priceperi sau abilități, protecția proprietății, pace socială, mediu curat, drumuri, mijloace de transport în comun, parcuri, teatre, muzee etc. –, semenii săi pot beneficia în aceeași măsură de pe urma lor (Steiner, 2001: 21). Mai mult, bunurile publice se comportă ca bunuri de ordinul doi, deoarece ele satisfac *indirect* nevoile oamenilor, în asociere cu bunuri private de ordinul întâi. Stabilitatea și coeziunea unei societăți depind în mod direct de cantitatea și calitatea bunurilor publice disponibile, indiferent dacă acestea sunt de natură materială sau spirituală. Evident, statul nu poate conferi caracter public decât bunurilor care sunt suficient de abundente pentru a ajunge la toți solicitanții. Dacă – din cauza rarității – cel puțin

o persoană nu beneficiază de un bun public, deși este calificată la obținerea lui, respectivul bun trebuie privatizat, adică trecut în sfera comercială, unde funcționează legea cererii și ofertei. Procedând altfel, statul generează corupție, frustrare și instabilitate socială.

Bunurile publice sunt administrate de către stat în sfera publică, mai exact acolo unde persoanele le recunosc semenilor lor următoarele patru drepturi: (a) dreptul de a fi prezent sau de a participa, (b) dreptul de a fi informat, *id est* de a ști ce se întâmplă, (c) dreptul de a judeca acțiunile întreprinse prin prisma unor criterii intersubiective și (d) dreptul de a impune respectarea unor reguli valabile la nivelul unei întregi colectivități. Astfel, activitățile primarului unui oraș au o certă dimensiune publică, în măsura în care (a') nu poate bloca în mod arbitrar accesul cetățenilor (în mod special, al ziariștilor) în perimetrul instituției pe care o conduce, (b') este dator să aducă la cunoștința persoanelor, organizațiilor sau instituțiilor cu care interacționează unele informații fundamentale (privind organigrama primăriei, resursele umane, resursele financiare, spațiile disponibile etc.), (c') se supune judecății și evaluării cetățenilor obișnuiți, liderilor de opinie, organizațiilor neguvernamentale, instituțiilor juridice etc. (pe baza unor criterii politice, legale, de performanță etc.) și (d') acționează în limitele impuse de anumite constrângeri legale, profesionale, comunitare, morale etc. (cf. Fârte, 2009: 24-25)

Focalizat pe furnizarea bunurilor publice în sfera publică – într-o lume liberă de rivalitate și competiție, caracterizată de consens și cooperare și care permite fiecărei persoane să-și pună în valoare potențialul, să-și dezvolte personalitatea și să ducă o viață virtuoasă (Cunningham, 2002: 7) –, statul se află în

situația paradoxală de a-și asuma sarcina edificării paradisiului (terestru) cu mijloacele infernului. În fond, mijloacele politice folosite de către stat nu sunt diferite de cele ale criminalilor, stăpânilor de sclavi sau tâlharilor, deoarece statul își arogă dreptul de a lua viața unor membri ai societății, dreptul de limita sau chiar anula libertatea altor membri ai societății, precum și dreptul de a încălca dreptul de proprietate al tuturor membrilor societății (mai ales prin sistemul de taxe și impozite). Ceea ce este condamnat și sancționabil în cazul oamenilor obișnuiți este socotit acceptabil sau chiar laudabil în cazul organizației numită stat. Explicația rezidă în faptul că acțiunile politice sunt fundamentate pe valoarea fundamentală a dreptății, iar efectele acestora sunt predictibile prin prisma legilor adoptate și făcute publice, comportamentele prosoziale fiind recompensate, iar cele antisociale, sancționate. *Feedback*-ul din sfera politică a societății contemporane pare suficient de precis și onest, pentru a le asigura actorilor sociali beneficiul bunurilor publice și evitarea sancțiunilor.

Așa cum am menționat deja, sfera politică nu este singura componentă a unei societăți; am putea adăuga chiar că nu este nici cea mai importantă și nici prima în ordine cronologică. Înainte ca un grup de persoane să-și aroge monopolul utilizării mijloacelor politice, pentru a expropria o parte a din averea semenilor lor, iar mai apoi, pentru a le oferi – în compensație – bunuri publice, trebuia să existe o masă de producători angajați în tranzacții voluntare de *bunuri private*. Aceste schimburi pașnice de bunuri private formează sfera economică/ comercială, sunt guvernate de legile pieței (îndeosebi de legea cererii și a ofertei), sunt facilitate de cea mai vandabilă marfă – banul –, iar participanții la ele sunt motivați de dorința

de a-și maximiza câștigul, respectiv de a-și reduce sau chiar anula pierderile. Eficiența sau productivitatea constituie principala valoare care fundamentează activitățile economice.

În contrast cu bunurile publice, produsele private sunt rare (mai exact, ele nu ajung pentru toți cei care și le doresc) și sunt destinate consumului exclusiv de către anumite persoane sau colectivități. Astfel, aerul pe care îl respirăm este suficient de abundent pentru a ajunge la toată lumea. El nu poate fi nici comercializat, nici „oferit“ ca bun public. Însă, aerul curat poate fi comercializat într-un oraș poluat, iar aerul filtrat și răcoros, într-un ținut lovit de arșiță. În același fel, apa unui izvor de munte poate fi băută gratis de un drumeț aflat în trecere pe acolo, însă, un orașean trebuie să plătească pentru ea, dacă îi este servită la domiciliu. Bunurile private trebuie supuse comercializării, iar beneficiarii lor trebuie să plătească pentru ele, nu numai fiindcă nu sunt suficiente pentru toată lumea, ci și pentru că nu toți și le doresc la fel de mult, iar consumul lor este exclusiv. Mecanismul formării prețurilor pe o piață liberă garantează *disponibilitatea* bunurilor private pentru consumatorii care și le doresc cel mai mult (și care, evident, sunt gata să plătească cel mai mult pentru ele). Evident, disponibilitatea nu este însoțită întotdeauna de accesibilitate. Deseori, avem de-a face cu persoane care își doresc foarte mult anumite produse, produsele sunt disponibile, însă respectivele persoane nu și le pot procura, deoarece nu dispun de resursele necesare și nu pot plăti prețul cerut. Dacă produsele în cauză par de strictă necesitate – alimente, haine, medicamente etc. –, suntem tentați să credem că principiul regulator al pieței trebuie înlocuit cu altul, cel mai adesea cu statul. Or, intervenția statului în sfera

economică distorsionează *feedback*-ul specific pieței – profiturile *versus* pierderile – și amână (sau chiar împiedică) echilibrarea cererii cu oferta, implicit, creșterea cantității de produse private solicitate intens de către consumatori. Mai exact, dacă profiturile nu sunt suficient de frapante, posesorii de capital nu sunt atrași în sectorul economic marcat de penurie pentru a suplini oferta. Pe de altă parte, administratorii politici ai produselor rare și intens cerute de consumatori – fie ei chiar politicieni de o înaltă ținută morală – riscă să fie atrași pe panta corupției, dat fiind faptul că întâlnesc oportunități irezistibile de câștig facil. Oricum, politicienii nu sunt pregătiți să crească volumul bunurilor solicitate, iar dacă totuși o fac, ei se fac vinovați, cel mai adesea, de risipă, întrucât – evoluând în regimul proprietății publice, iar nu în cel al proprietății private – le lipsește capacitatea de a calcula corect costul factorilor de producție și de a estima realist raportul costuri-prețuri. Pe de altă parte, chiar dacă pare cinic, principiul regulator al pieței modelează pozitiv stilul de viață al omului-consumator. Prețurile ridicate ale bunurilor private rare atrag atenția asupra sănătosului principiu de viață că scutierul nu trebuie să-și dorească ceea ce-și dorește stăpânul. Piața este cel mai democratic principiu regulator, întrucât toți cei care dispun de resursa sistemică specifică – banul – sunt liberi să-și procure bunul dorit și să se bucure de el în exclusivitate. Piața nu pune nici o barieră artificială între consumator și produsul dorit: nici obârșia, nici gradul de inteligență, nici nivelul de educație, nici apartenența la o categorie profesională, nici atingerea unor înalte standarde morale. Totuși, piața îi descurajează pe cei neproductivi și ineficienți de la consumul produselor rare, pe care și le doresc mai intens cei productivi și eficienți. Dacă

piața nu este lăsată să regleze raportul dintre cerere și ofertă, apar, inevitabil, blocaje și frustrări majore. Spre exemplu, buna funcționare a pieței auto a transformat autoturismele din produse specifice protipendadei în bunuri accesibile oamenilor de rând, cu venituri modeste. Pe de altă parte, dată fiind situația de monopol al statului în domeniu, drumurile publice nu țin pasul – nici cantitativ, nici calitativ – cu creșterea numărului de mașini. Ambuteiajele de pe drumurile publice semnalează raritatea spațiului pe care o mașină poate circula rapid și în siguranță, iar rezolvarea imediată și facilă a acestei probleme constă în privatizarea drumurilor, astfel încât persoanele productive care doresc cel mai mult să circule rapid și în siguranță cu mașina să aibă această posibilitate, într-o primă fază, prin excluderea economică de pe șosele a șoferilor mai puțin productivi, care nu-și permit să achite prețul cerut. La capătul acestor succinte precizări privind sfera economică, menționăm faptul că volumul și calitatea bunurilor private disponibile influențează în mod direct vitalitatea și dinamismul unei societăți, iar caracterul exclusiv al bunurilor private face ca efortul de dobândire a acestora să se desfășoare într-un climat marcat de invidie, rivalitate și competiție.¹

Sfera comunitară – ultima dintre cele trei componente ale societății contemporane – este guvernată de principiul regulator al tradiției, resursa sistemică este darul (sau ajutorul gratuit), retroacțiunea apare sub forma integrării, respectiv a izolării actorilor sociali, iar valorile

fundamentale ale tuturor acțiunilor întreprinse sunt caritatea și solidaritatea. Privită ca ansamblu de datini, concepții, mituri, legende, superstiții, obiceiuri, credințe etc. constituite în cadrul unei comunități sociale și transmise din generație în generație, tradiția guvernează – în cadrul unui ordini restrânse – comportamentele persoanelor care se implică în diverse asociații voluntare: familii, parohii, cluburi, asociații sportive, societăți de caritate, asociații ale vecinilor, *think tank*-uri etc. Ajutorul dezinteresat acordat în ordinea restrânsă a comunității (civile) întărește virtuțile personale, scade costurile vieții, stimulează solidaritatea actorilor sociali și mărește coeziunea societății. Dezagregarea sferei comunitare este costisitoare pentru toate persoanele implicate și are un impact dezastruos asupra celorlalte două sfere sociale: sfera politică și sfera economică. Spre exemplu, declinul actual al instituției familiei a condus la transferul unor servicii de asistență socială – cum ar fi, de exemplu, îngrijirea persoanelor vârstnice – din sfera comunitară în sfera politică, precum și la monetarizarea improprie a unor servicii, precum creșterea copiilor. Prezența unei sfere comunitare robuste sporește șansele ca societatea să aibă, pe de o parte, politicieni înzestrați cu un simț dezvoltat al dreptății și responsabilității, iar pe de altă parte, întreprinzători prudenți și consumatori cumpătați. Virtuțile deprinse în ordinea restrânsă a familiei, parohiei, cartierului, clubului, asociației de caritate etc. îl ajută pe politician să urmărească dreptatea, chiar dacă mijloacele folosite de el sunt înrudite cu cele ale tâlharilor, stăpânilor de sclavi sau criminalilor, iar pe deținătorii de capital, pe întreprinzători, pe angajați și pe consumatori îi motivează să conlucreze la creșterea gradului de bunăstare generală. Cu cât actorii din sfera economică sunt mai puțin virtuțioși, cu atât

¹ Cele mai edificatoare luări de poziție în legătură cu aspectele și problemele economiei de piață ni s-au părut a fi cele ale economiștilor liberali și, îndeosebi, ale autorilor asociați cu Școala austriacă de economie (Hayek, 1945; von Mises, 1998; Block, 2008; Hazzlit, 2006; Callahan, 2004; Menger, 2007).

gradul de încredere între ei va fi mai mic, iar costurile implementării contractelor dintre ei, mai mari. Cohortele de consilieri juridici, notari, avocați, mediatori, ombudsmeni etc. semnalează, din păcate, tocmai disoluția accelerată a sferei comunitare.

Viabilitatea oricărei societăți umane depinde, în mod necesar, de ponderarea judicioasă a celor trei sfere sociale – politică, economică și comunitară –, dar și a ipostazelor specifice sub care se prezintă actorii sociali: cetățean, producător-consumator, respectiv semen.

Supradimensionarea sferei politice provoacă maladia *politicizării*, statul asumându-și noi și noi servicii sociale nu pentru că ele n-ar putea fi asigurate (prin competiție) pe piață sau (prin întrajutorare dezinteresată) în sfera comunitară, ci pentru a arăta că acumularea puterii de către deținătorii mijloacelor politice este benefică social. Dacă intervine arbitrar în sfera economică, statul se transformă în factor de sărăcire a populației, deoarece (a) reduce capitalul financiar accesibil întreprinzătorilor (prin creșterea datoriei publice), (b) deturneză forța de muncă de la activitățile (direct) productive (prin creșterea birocrăției), (c) restrânge, în general, resursele de pe piață (prin taxe și impozite), (d) penalizează cumpătarea, prudența și orientarea spre viitor a unora dintre membrii societății (prin inflație), (e) dezorientează întreprinzătorii (prin credite preferențiale, scutiri de taxe, facilități, prime, supraimpuneri, accize etc.), (f) stânjenește echilibrarea raportului dintre cerere și ofertă (prin limitarea profiturilor „excesive“), (g) împiedică ocuparea optimă a forței de muncă (prin salariul minim garantat și impozitarea muncii²),

² Pertinența butadei „Dacă vrei să ai un lucru, subvenționează-l, iar dacă dorești să dispară, impozitează-l!“ este evidentă în cazul forței de muncă. Impozitul pe salarii și nivelul salariului minim

(h) provoacă raritate și inaccesibilitate în cazul unor bunuri sau servicii (prin politici de monopol și „prețuri administrate“³), (i) dezorientează consumatorii (prin programe de stimulare, precum „Rabla“, „Prima casă“ etc.), determinându-i să cumpere la prețuri oneroase bunuri de care nu au nevoie sau care întrec nivelul lor de productivitate⁴, (j) exacerbează expectanțele de consum (prin proclamarea unui așa-zis drept la bunăstare), astfel încât multe persoane își arogă un standard de viață mult prea ridicat, în detrimentul generațiilor viitoare etc. Dacă se insinuează abuziv în sfera comunitară, statul desocializează, alterează procesul de maturizare a persoanelor și împiedică deprinderea virtuților. Astfel, „generoasele“ servicii de asistență socială au redus funcția economică și de întrajutorare a familiei, parohiei și comunității locale. Sute de ani, copilul a fost privit (și primit) ca dar de la Dumnezeu, dar și ca sprijin în economia domestică sau ca toiag al

garantat îi descurajează pe întreprinzători să angajeze persoane situate la nivelul productivității marginale. Costurile cu respectivii angajați exced, de cele mai multe ori, valoarea adăugată pe care aceștia o creează.

³ Prețurile administrate se ajustează cu avizul autorităților statului. În acesta categorie intră prețul la energia electrică, energia termică, gazele naturale, medicamente, serviciile de poștă și telefonie fixă, serviciile de apă, canal și salubritate, transportul urban și cel feroviar. Este interesant de remarcat că prețurile administrate sunt în continuă creștere, spre deosebire de prețurile libere, care fluctuează și foarte adesea scad. Comparația, sub raportul calitate-preț, a bunurilor și serviciilor de pe piața IT cu serviciile de salubritate sau din transportul feroviar ilustrează efectul pernicios pe care îl are intervenția statului în economie.

⁴ Afirmția că o persoană este prea puțin productivă pentru a-și cumpăra o casă de 150.000 € pare cinică, însă adevărata probă de cinism este să determini persoana în cauză să-și ipotecheze veniturile pe următorii 30-40 de ani și să trăiască în tot acest răstimp cu stresul achitării următoarei rate.

bătrâneților. Destrămarea economiei domestice și preluarea de către stat a sarcinii de a îngriji persoanele vârstnice i-a transformat pe copii în niște nepoți, fapt ilustrat de proliferarea practicilor contraceptive (și de acceptarea ca fapt natural a celei mai inumane forme de contracepție, avortul). Mai apoi, pe cale de consecință, instituția mariajului a devenit superfluă, deoarece, în absența copiilor, persoanele adulte nu mai au nevoie de un cămin și de o formă specială de solidaritate. Fără relații conjugale fertile, partenerii nu sunt constrânși la fidelitate reciprocă și nu au o motivație suficientă pentru a încheia un parteneriat exclusiv pe viață. Paternalismul statului, îi demotivează pe tineri să-și asume responsabilitățile specifice perioadei adulte, fapt evidențiat de școlarizarea prelungită (deseori, peste vârsta de 30 de ani). Dacă statul nu ar transforma problemele de viață private în probleme de interes public (educație, loc de muncă, familie, sursă de venit, sănătate etc.), oamenii și-ar lua mai repede viața în propriile mâini și nu ar aștepta ca anumiți „comisari politici“ să le rezolve problemele personale.

Supradimensionarea sferei economice, mai exact, reconstrucția întregii societăți doar prin prisma legilor pieței, banului și raportului dintre profituri și pierderi generează maladia *comercialismului*. Pe de o parte, ea transformă agenția statală în plutocrație, iar pe de altă parte, ea distruge componentele esențiale ale comunității care nu pot fi valorizate prin intermediul banilor: dragostea conjugală, grija față de copii, devotamentul față de părinți și bunici, serviabilitatea specifică relațiilor de vecinătate, caritatea față de aproapele aflat în nevoie etc. Comercializarea vieții politice în societățile democratice contemporane este frapantă sub cel puțin trei aspecte: (a) dezideologizarea

sferei politice și estomparea diferențelor doctrinare au condus la modelarea falacioasă a competiției politice prin analogie cu principiile marketingului comercial; (b) campaniile de comunicare politică nu mai au drept scop reafirmare a fidelității față de o anumită familie politică și, implicit, față de candidații care o reprezintă, ci persuadarea temporară a unui electorat din ce în ce mai versatil în scopul obținerii majorității voturilor; (c) politicienii și partidele politice trebuie să treacă testul viabilității financiare, în măsura în care sunt nevoiți să cheltuiască fonduri impresionante chiar și pentru a pierde alegerile. Multă vreme, competitorii politici se diferențiau pe o axă ideologică (de la dreapta la stânga), în funcție de categoriile sociale reprezentate (sub raportul intereselor), apartenența confesională a susținătorilor, tipul de burocrație implementat, nivelul intervenției statului în economie, răspunsurile date la problema imigrației și poziția adoptată față de integrarea în anumite structuri suprastatale. Se considera, astfel, că partidele de dreapta (i) reprezintă, cu precădere, interesele fermierilor, deținătorilor de capital și oamenilor de afaceri, (ii) beneficiază de sprijinul creștinilor practicanți, (iii) susțin ideea statului minimal, propunându-și să rezolve – într-un parteneriat al statului cu alte organizații – doar problemele majore ale societății, (iv) limitează implicarea statului în economie, lăsând pieței principalul rol reglator, (v) caută să stăvilească – apelând uneori la mijloace legale dure – valurile de imigranți și (vi) manifestă rezerve în legătură cu transferarea unor responsabilități ale comunităților naționale la nivelul unor structuri birocratice suprastatale. Pe de altă parte, se accepta, în general, faptul că partidele de stânga (i) își găsesc în muncitori și, într-o proporție ceva mai

mică, în „gulerele albe“ un electorat stabil și fidel, (ii) beneficiază de sprijinul persoanelor areligioase și de cel al adepților statului secularizat, (iii) multiplică sarcinile statului, în dezacord cu adepții așa-zisei „solidarități limitate“, (iv) intervin mai frecvent în spațiul economic al societății, pe considerentul că piața nu are capacitatea de a se autoregla, (v) sunt mai tolerante în privința emigranților, luând deseori măsuri de integrare a acestora în societate și (vi) militează pentru o lume globalizată, condusă de structuri birocratice transnaționale. La ora actuală, distincția dreapta-stânga este desuetă, fie și pentru faptul că toți politicienii militează pentru o prezență din ce în ce mai robustă a statului în viața persoanelor și comunităților⁵. Candidații sunt „livrați“ întregului electorat ca orice produs comercial, potrivit sloganului „Vinde cât mai bine ceea ce ai produs!“. Or, ideea că în sfera politică se vând idei și oameni (Le Seac’h, 1998; Stoiciu, 2001) este funciarnamente eronată, deoarece piața și actele de vânzare-cumpărare presupun utilizarea de resurse *private* și liberul consimțământ al părților implicate. Renunțând la substanța ideologică, politicienii se prezintă în fața cetățenilor, cu precădere, pe palierul comunicării afective, ca „realități virtuale“ sau simulacre. Politicienii nu-și mai asumă, cu onestitate, anumite responsabilități și nu mai caută să-și schimbe în bine comportamentele private sau publice, ci preferă să-și construiască o imagine publică vremelnică, însă suficient de adecvată pentru câștigarea alegerilor curente. Astfel, rezultatele electorale depind, în mare

⁵ Modelul statului paternalist – dator să asigure bunăstarea tuturor membrilor societății – s-a impus pe o scară atât de largă încât putem considera că toate partidele și aproape toți politicienii sunt de stânga.

măsură, de fizionomia, vestimentația, accesoriile, gesturile etc. politicianului și nu de ceea ce este el în realitate, de trecutul și de angajamentele lui. Or, accentul pus pe latura afectivă a comunicării politice și pe „managementul percepției“ electoratului îngreunează progresiv sarcina câștigării sufragiilor și cresc vulnerabilitatea candidaților. Cetățenii care votează în cunoștință de cauză trebuie convingși o singură dată și dau dovadă de loialitate, votând constant cu candidatul care i-a convins în ciuda eventualelor împrejurări defavorabile sau greșeli comise. Cetățenii persuadați la nivel afectiv trebuie seduși permanent, întrucât ei își pot schimba radical și instantaneu opțiunea de vot. Din pricina unei gafe, a unui eșec minor sau a unui context istoric dificil, un partid poate ajunge de la guvernare în afara parlamentului, oricât de onorabil a fost trecutul său și oricât de oneste au fost acțiunile sale politice⁶. Focalizarea pe un electorat din ce în ce mai versatil și trecerea la campania electorală permanentă⁷ au impus profesionalizarea comunicării politice. Costurile implicate de intrarea în competiția politică și de menținerea în prim-planul scenei publice au ajuns atât de mari, încât viața politică a ajuns să fie dominată de „oligopoluri politico-financiare“. Spre exemplu, ponderea milionarilor este de

⁶ Cazul Partidului Național Țărănesc Creștin-Democrat este deosebit de ilustrativ în acest sens. În perioada 1997-2000, el era principalul partid aflat la guvernarea României, iar, actualmente, el are o prezență neglijabilă pe scena politică românească. De ce greșelile sau contraperformanțele care i-au fost imputate nu au afectat și celelalte partide aflate atunci la guvernare (Partidul Național Liberal și Partidul Democrat)?

⁷ Electoratul nu trebuie sedus doar în perioada campaniei electorale propriu-zise, ci și în răstimpul legislaturilor. S-a ajuns, astfel, la guvernarea prin sondaje de opinie sau la guvernarea prin relații publice.

1% la nivelul Statelor Unite ale Americii, însă de 44% la nivelul Congresului. (Igstarr, 2009) În campania prezidențială americană din 2008, cheltuielile tuturor candidaților au însumat 1,7 miliarde de dolari, cu mențiunea că Barack Obama – câștigătorul scrutinului prezidențial – a cheltuit 740,6 milioane de dolari (44% din total). Nici înfrângerea în alegeri nu a fost ieftină, de vreme ce republicanul John McCain a cheltuit, la rândul lui, 227,7 milioane de dolari. (Salant, 2008) Costurile de campanie sunt impresionante chiar și în România. După unele estimări, ultimele alegerile prezidențiale din 2009 au impus candidaților cheltuieli de 50-70 milioane de euro, candidații „finaliști” – Traian Băsescu și Mircea Geoană – cheltuind, fiecare în parte, între 20 și 30 milioane de euro. (Sandu, 2009) Așadar, sub impactul pernicos al comercializării, participarea la viața politică este condiționată de deținerea unei averi substanțiale sau de capacitatea de a atrage fonduri de la pătura bogată a societății. În mod nedrept, fără bani – resursa sistemică a sferei economice –, este imposibil să ai succes în sfera politică. Relativ la impactul comercialismului asupra sferei comunitare, este suficient să comparăm evoluția produsului intern brut cu evoluția gradului de satisfacție privind bunăstarea personală. Monetarizarea multor schimburi voluntare specifice sferei comunitare – creșterea copiilor, îngrijirea persoanelor vârstnice, ajutorarea vecinilor etc. – contribuie la creșterea PIB-ului, însă nu, automat, la creșterea bunăstării. Copilul este mai bine îngrijit de către mamă și mai puțin bine de către o bonă, chiar dacă aceasta probează profesionalism. Or, în PIB nu se reflectă devotamentul și dragostea mamei, ci doar serviciile plătite ale bonei. Relațiile conjugale dintre soții fideli și iubitori nu

influențează produsul intern brut, deși ele sunt o condiție *sine qua non* a viabilității unei comunități. Dimpotrivă, serviciile oferite de către prostituate (acolo unde prostituția este legalizată) contribuie la creșterea PIB-ului, deși ele sunt funciarmente dăunătoare pentru comunitate. Culmea este că prostituția contribuie la creșterea produsului intern brut și ca vector de răspândire a unor boli, deoarece serviciile medicale necesare pentru eradicarea lor intră în sfera schimburilor monetarizate. În concluzie, pentru cei care fetișizează PIB-ul, comercialismul din sfera comunitară este un factor de progres (economic), iar pentru cei care sunt atenți la indicatorii reali ai bunăstării personale și comunitare, el este un factor de anomie socială.

Supradimensionarea sferei comunitare provoacă *maladia tradiționalismului*, cu efecte la fel de negative – ca politizarea și comercialismul – asupra întregii societăți. Dacă sfera politică este supusă total principiului regulator al tradiției, societatea riscă să se confrunte cu fenomenul fundamentalismului (rasial, religios, național etc.). Astfel, Predania, Masorah ori Shariah pot fi îndreptare de viață foarte benefice în sfera comunitară, însă, dacă preceptele lor sunt impuse prin intermediul monopolului violenței așa-zis legitime, rezultatele sunt catastrofale. Mărturie stau, în acest sens, nenumăratele crime împotriva umanității comise de-a lungul istoriei în numele divinității (dar și al unei presupuse superiorități naționale sau rasiale). Nici permutarea valorilor fundamentale din sfera politică și cea comunitară nu este dezirabilă. Din caritate sau spirit de solidaritate, răul poate să nu fie pedepsit în sfera comunitară, mai ales dacă rușinea este încă un factor de descurajare a comportamentelor antisociale. Însă, impe-

rativul dreptății reclamă – în sfera politică – judecata nepărtinitoare, indiferent de numărul celor implicați sau de circumstanțele (aparent) atenuante⁸. Transferul principiului regulator, resursei sistemice, feedback-ului și valorilor fundamentale din sfera comunitară în sfera economică diminuează bunăstarea economică, prin perturbarea procesului de alocare eficientă a resurselor. Forțele impersonale ale pieței par nemiloase cu întreprinzătorii ineficienți sau ghinionști, însă eliminarea acestor perdanți din circuitul productiv este absolut necesară pentru prezervarea viabilității economice a societății. Producătorii nu trebuie recompensați – cumpărând bunurile sau serviciile pe care le oferă – din milă sau pentru eventualele acte de caritate pe care le-au întreprins, ci numai datorită faptului că satisfac cele mai importante și prioritare cereri, la cel mai înalt nivel de calitate și la cele mai mici costuri.

În concluzie, bunăstarea personală și cea comunitară depind, în mod necesar, de capacitatea de a discerne între sfera politică, sfera economică și sfera comunitară a unei societăți, precum și de abilitatea de a dimensiona adecvat componentele oricărei acțiuni individuale sau colective: politică, economică și comunitară. Apreciind corect natura obiectivelor urmărite, vom fi în măsură să ne raportăm la principiile regulative adecvate, la mijloacele de acțiune proprii și eficiente, la semnalele sistemice aferente retroacțiunii, precum și la valorile care legitimează acțiunile noastre, indiferent dacă sunt individuale sau colective.

⁸ Revelatoare sunt aici următoarele precepte biblice: „Să nu te iei după cei mai mulți, ca să faci rău; și la judecată să nu urmezi celor mai mulți, ca să te abați de la dreptate. Nici săracului să nu-i fii părtinitor la judecată!” (Ieșirea, 23: 2-3).

2. Utilitate, raționalitate și legitimitate în sfera acțiunilor civice

Pentru a judeca în mod corect acțiunile colective ale membrilor unei comunități, mai ales sub raportul componentei lor politice, îndeosebi dacă este asumat explicit modelul democrației participative, este necesar să corelăm obiectivele urmărite, mijloacele folosite și rezultatele obținute sub raportul utilității, raționalității și legitimității.

După cum am menționat deja, bunurile și serviciile oferite de către stat în contextul sferei politice au sau, mai bine zis, trebuie să aibă un caracter public, altfel spus ele trebuie să poată fi acordate *tuturor* celor îndreptățiți să le primească, într-un climat lipsit de rivalitate și competiție. În societățile moderne, caracterizate de o ordine constituțională, statul își anunță obiectivele sub forma unor drepturi abstracte pe care, apoi, se angajează să le garanteze tuturor cetățenilor săi: dreptul la libertate individuală și siguranță personală, dreptul la protejarea vieții intime, familiale și private, dreptul la apărare, dreptul la liberă circulație, dreptul oricărui cetățean de a-și stabili domiciliul sau reședința în orice localitate din țară, de a emigra, precum și de a reveni în țară, dreptul oricărei persoane de a dispune de ea însăși (dacă nu încalcă drepturile și libertățile altora, ordinea publică sau bunele moravuri), dreptul de a avea acces la orice informație de interes public, dreptul la libera exprimare a gândurilor, a opiniilor sau a credințelor și libertatea creațiilor (de orice fel, prin viu grai, prin scris, prin imagini, prin sunete sau prin alte mijloace de comunicare în public), dreptul la învățătură, accesul la cultură, dreptul oricărei persoane de a-și dezvolta spiritualitatea și de a accede la valorile

culturii naționale și universale, dreptul la ocrotirea sănătății, dreptul oricărei persoane la un mediu înconjurător sănătos și echilibrat ecologic, dreptul de asociere și libertatea întrunirilor, dreptul la muncă, dreptul la măsuri de protecție socială (privind securitatea și sănătatea salariaților, regimul de muncă al femeilor și al tinerilor, instituirea unui salariu minim brut pe țară, repausul săptămânal, concediul de odihnă plătit, prestarea muncii în condiții deosebite sau speciale, formarea profesională, precum și alte situații specifice, stabilite prin lege), dreptul de proprietate, dreptul la un nivel de trai decent, dreptul la pensie, la concediu de maternitate plătit, la asistență medicală în unitățile sanitare de stat, la ajutor de șomaj, la alte forme de asigurări sociale publice sau private (prevăzute de lege), precum și la măsuri de asistență socială, potrivit legii etc.⁹ Câtă vreme rămân abstracte, drepturile garantate de către stat membrilor săi – indiferent dacă sunt drepturi-libertăți sau drepturi-creanță – sunt considerate utile, rezonabile, legitime și unanim dezirabile. Problemele apar atunci când aceste drepturi sunt transpuse în obiective specifice, măsurabile și planificabile și când sunt alese mijloacele de realizare. Programele „600 de săli de sport“, „Cornul și laptele“, „Rabla“, „Prima casă“, autostrada „Transilvania“, garantarea dreptului chiriașilor de a locui mai departe în fostele case naționalizate, garantarea creditelor luate de anumite companii,

⁹ Cf. Constituția României, modificată și completată prin Legea de revizuire a Constituției României nr. 429/2003, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 758 din 29 octombrie 2003; republicată, cu reactualizarea denumirilor și dându-se textelor o nouă numerotare, în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 767 din 31 octombrie 2003. (<http://www.ccr.ro/default.aspx/?page=laws/constitution>)

scutirile temporare de la plata TVA, acordarea sumei de 25.000 de euro românilor care se întorc în țară, majorarea valorii punctului de pensie, majorarea salariului de bază minim brut pe țară etc. nu respectă condiția universalității bunurilor publice. Prin urmare, toate asemenea obiective satisfac anumite grupuri de interese, însă nemulțumesc alte categorii sociale. Ceea ce este util pentru unii, este dăunător pentru alții. Ne putem întreba, spre exemplu, cui ar folosi și cui ar dăuna creșterea salariului de bază minim brut pe țară, de la 600 lei lunar (nivel aflat în vigoare de la 1 ianuarie 2009) la 705 lei (cuantum propus de către fostul ministru Gheorghe Pogea) sau 750 lei (cuantum propus de către sindicate), în condițiile în care economia românească s-a contractat în anul 2009 cu circa 8,5%? Până la un punct, măsura ar conveni agenției statale, care își poate aroga meritul de a promova dreptul constituțional la măsuri de protecție socială, liderilor sindicali, care ar putea bifa încă o victorie în negocierile cu guvernul, respectiv angajaților suficient de productivi, care ar fi apărați de concurența noilor veniți pe piața muncii? Cea mai dezavantajată categorie socială ar fi constituită tocmai din așa-ziii beneficiari ai măsurii *politice* de creștere a salariului de bază minim brut pe țară, adică din muncitorii aflați la nivelul productivității marginale (majoritatea aflați în căutarea primului lor loc de muncă). Nu trebuie să ai cunoștințe economice, ci doar bun-simț, pentru a înțelege că angajatorii nu vor crește cheltuielile cu forța de muncă în condiții de descreștere economică majoră. Astfel, ei nu numai că nu vor angaja noi muncitori (în mod fatal, mai puțin productivi la început de activitate), ci, mai mult, îi vor concedia pe angajații care nu produc valoare adăugată mai mare decât costurile cu noile salarii.

Dacă obiectivele acțiunilor politice ridică probleme legate de respectarea principiului universalității, rezultatele obținute prin folosirea mijloacelor politice au carențe intrinsece sub raportul calității și eficienței. În general, termenul de calitate poate primi șase definiții, toate șase fiind subordonate principiului „Calitatea începe cu nevoile clientului (sau beneficiarului) și sfârșește cu satisfacția acestuia“: (cf. Maguad, 2007)

- *definiția transcendentă*: Calitatea este ceva inteligibil în mod intuitiv, recunoscut când este văzut, însă aproape imposibil de comunicat;

- *definiția corelativă produsului*: Calitatea este determinată de componentele și atributele produsului. Cu cât produsul are mai multe caracteristici, cu atât mai înaltă este calitatea lui;

- *definiția corelativă utilizatorului*: Un produs este de (bună) calitate dacă beneficiarul lui este satisfăcut. Calitatea este determinată de ceea ce vrea clientul sau beneficiarul;

- *definiția corelativă procesului de fabricare*: Un produs este de calitate dacă el corespunde specificațiilor din proiectul lui;

- *definiția corelativă valorii*: Un produs este considerat de calitate dacă îi este asociat un raport favorabil beneficiu-preț;

- *definiția corelativă clientului*: Calitatea trebuie privită ca ceva ce satisface sau întrece așteptările clientului.

Oricare ar fi accepția acordată termenului de calitate, majoritatea cetățenilor consideră rezultatele acțiunilor politice ca fiind foarte deficitare din punct de vedere calitativ, fapt demonstrat prin gradul de implicare în viața politică, sondajele de opinie, comportamentele electorale, părțile exprimate în spațiul public etc. Problema majoră nu este că cetățenii au o părere proastă despre calitatea bunurilor și serviciilor politice, ci că ei își formează

această părere în mod necesar. Simplu și fără menajamente spus, stă în firea lucrurilor ca cetățenii să desconsidere rezultatele acțiunilor politice (mai ales a celor realizate în domeniul drepturilor-creeanță), din cel puțin patru motive. Înainte de toate, este practic imposibil pentru o agenție statală să estimeze corect nevoile, dorințele sau așteptările fiecărui cetățean și, cu atât mai puțin, gradul de importanță și de urgență asociat acestora. Pe piață, intensitatea dorinței consumatorilor de a avea un produs este reflectată acurat de prețul la care acest produs se tranzacționează. Or, în sfera politică (acolo unde funcționează monopolul violenței legitime), nu există prețuri (libere), ci costuri mai mult sau mai puțin arbitrare. Spre exemplu, la sfârșitul anului 2008, guvernul condus de Călin Popescu-Tăriceanu a început derularea programului „Un calculator pentru fiecare elev“, prin care urmau să fie distribuite gratuit elevilor de clasele a IX-a și a X-a calculatoare tip *desktop* (30.000 în anul 2008 și 420.000 în anul 2009).¹⁰ Ca tată a două eleve, una de clasa a IX-a și cealaltă de clasa a X-a, s-ar fi convenit, probabil, să apreciez această inițiativă guvernamentală, întrucât m-aș fi numărat printre beneficiari. Or, dimpotrivă, programul m-a scandalizat. Aveam, deja, la domiciliu două calculatoare de birou (proprietate personală) și un calculator portabil (în folosință). La ce bun încă două calculatoare (cu specificații tehnice neconvenabile)? În mod evident, resursele puse în joc ar fi putut primi o destinație mult mai convenabilă. Din păcate, inadecvarea la nevoile, dorințele și așteptările cetățenilor nu se petrece doar în cazul unor asemenea programe, ci și în

¹⁰ http://www.gov.ro/primul-ministru-calin-popescu-tariceanu-a-inmanat-calculatoare-elevilor-de-clasa-ix-a-ai-grupului-scolar-economic-administrativ-si-de-servicii__11a

privața sistemului public de pensii, sistemului asigurărilor sociale de sănătate, învățământului public, programelor culturale, programelor de cercetare științifică, proiectelor de dezvoltare a infrastructurii etc. Confruntat cu criza economică mondială, guvernul chinez a folosit – ca stimul economic – un fond de 585 de miliarde dolari. Ce e drept, produsul intern brut al Chinei a crescut cu circa 8%, însă gradul de bunăstare al chinezilor nu a crescut proporțional. Un exemplu hilar de voluntarism politic l-a constituit construirea, în Mongolia Interioară, a unui nou oraș Ordos, care arată minunat, însă nu prea este locuit (AlJazeeraEnglish, 2009). Complexele rezidențiale rezultate din investiții imobiliare nu sunt locuri în care să trăiești, ci în care poți să-ți „parchezi” banii, mai ales dacă aceste investiții imobiliare sunt făcute de către agenția statală. Ca ultim exemplu, extrem, de inadecvare la cerințele cetățenilor, amintesc situația tragicomică din anii premergători revoluției române din decembrie 1989, când economia socialistă – „forțată” de către planificatorii politici – oferea creveți vietnamezi și pește oceanic celor care jinduiau după pâine, ulei, zahăr, unt, ouă, carne de pasăre, porc sau vită, citrice etc. În al doilea rând, politicienii nu sunt motivați să estimeze corect nevoile, dorințele sau cerințele fiecărui cetățean, câtă vreme ei se află în situația – corect și ingenios prezentată de către Milton Friedman (2006) – de a cheltui banii altora pentru alții. Dacă nu apreciază corect cererea consumatorilor, omul de afaceri dă faliment, își pierde capitalul și iese de pe piață, în schimb, dacă nu estimează acurat interesele cetățenilor, politicianul nu pierde nimic din resursele proprii și, deseori, nu-și pierde nici măcar influența politică. Dacă nu mai are șanse de a câștiga alegerile, politicianul mai are încă

posibilitatea de a ocupa o funcție administrativă care nu depinde de sufragiile cetățenilor. În al treilea rând, membrii agenției statale nu pot oferi bunuri și servicii concordante cu „specificățiile” cuprinse în programele electorale și, apoi, de guvernare. Nevoia de a persuadea un electorat din ce în ce mai capricios, lacom și pretențios îi împinge pe politicieni să promită, pe de o parte, creșterea cantității și calității de bunuri și servicii publice, iar pe de altă parte, scăderea taxelor și impozitelor. Or, o astfel de promisiune este, evident, contradictorie. Politicienii sunt condamnați să ofere mai puțin decât au promis, *id est* să înșele așteptările cetățenilor, nicidecum să le satisfacă (sau, vai, să le întreacă). În sfârșit, așa cum bine a remarcat Robert Higgs (2009), diversitatea valorilor, convingerilor și intereselor cetățenilor face practic imposibilă formularea unei soluții unanim acceptate, chiar dacă există un consens privind problema în cauză. Mai ales în context socio-economic, problema cuiva poate fi soluția altcuiva. Spre exemplu, creșterea contribuțiilor la fondurile de asigurări sociale afectează negativ atât angajații, cât și angajatorii, însă asigură plata pensiilor pentru persoanele vârstnice. Ceea ce îi nemulțumește pe unii, îi reconfortează pe ceilalți. Mai mult, chiar în sânul aceleiași categorii, putem vorbi de grade de mulțumire, respectiv nemulțumire. De pildă, același nivel al impozitului pe clădiri îi face pe unii contribuabili să mormăie nemulțumiți, în timp ce pe alții îi exasperează, împingându-i la acțiuni de nesupunere fiscală.

În concluzie, utilitatea celor mai multe acțiuni întreprinse de către agenția statală este contestabilă, întrucât obiectivele urmărite nu respectă condiția universalității, bunurile sau serviciile oferite nu se ridică și, mai grav, nu se pot ridica la

nivelul de calitate dorit de către cetățeni, iar mijloacele politice folosite creează, invariabil, nemulțumire, din cauza caracterului lor coercitiv și al ineficienței utilizării lor. Rămâne de văzut dacă nu cumva cele mai multe bunuri sau servicii oferite de către stat pot fi produse mai eficient din punct de vedere economic, la un nivel de calitate mai ridicat și mai aproape de nevoile, dorințele și așteptările mereu mai numeroase, mai variate și mai schimbătoare ale fiecărei persoane în contextul sferei economice, prin intermediul proprietății private, creativității antreprenoriale, ordinii spontane și pieței.

Viabilitatea formei democratice de organizare și conducere statală nu depinde doar de utilitatea rezultatelor obținute, ci și de raționalitatea acțiunilor întreprinse. Adepții democrației (participative) se înscriu pe linia butadei lui H. L. Mencken că „democrația este credința patetică în înțelepciunea colectivă a ignoranței individuale“ (cf. Caplan, 2007: 3), entuziasându-se de „miracolul agregării [fericite]“ a voturilor, *id est* de faptul că ponderea cetățenilor bine informați dintr-o societate nu influențează semnificativ rezultatul alegerilor. Cel puțin la nivelul „numerelor mari“, adică în societățile cu un număr mare de alegători, rezultatele scrutinelor sunt similare, indiferent dacă cetățenii bine informați constituie 99% sau 1% din electorat, deoarece alegătorii ignoranți se distribuie aleatoriu – pe întreaga „plajă“ de candidați –, diferența făcând-o exclusiv alegătorii bine pregătiți. Dacă ignoranții nu greșesc *sistematic*, voturile lor individuale nu influențează radical rezultatul votului. Din nefericire, așa cum bine a remarcat Bryan Caplan, mulți cetățeni care își exercită dreptul de vot nu sunt ignoranți umili, ci iraționali infatuați, care se lasă mânați, în acțiunile lor, de prejudecăți adânc înrădăcinate în

mentalul colectiv. Printre altele, ei nu au încredere în capacitatea pieței de a armoniza interesele private, subestimează binefacerile interacțiunilor cu străinii, sunt mai sensibili la gradul de ocupare a forței de muncă decât la nivelul creșterii bunăstării și consideră – fără a avea argumente suficiente – că situația generală a societății se înrăutățește. Voturile alegătorilor iraționali și prezumțioși nu se mai distribuie aleatoriu, astfel că ei pot determina rezultate electorale catastrofale la nivelul întregii societăți. Istoria confirmă agregări nefericite ale voturilor exprimate democratic, mai ales în comunitățile și perioadele caracterizate de ignoranță (public afișată), prejudecăți, interese sectare și șovinism. Rămâne în sarcina elitelor unei societăți educarea publicului larg, cu focalizare pe următoarele obiective: informarea corectă și relevantă, eliminarea (sau, măcar, atenuarea prejudecăților), „luminarea“ intereselor particulare, astfel încât ele să se poată armoniza la nivelul interesului general și inculcarea virtuții umilinței, știut fiind faptul că ignoranța umilă este benignă, dar iraționalitatea dublată de îngâmfare este malignă.

Acțiunile colective de autogovernare a unei societăți ridică și problema legitimității lor, adică a dreptului de fi realizate de către o anumită agenție – în speță, agenția statală –, în raport cu obiectivele urmărite, comunitatea asupra căreia este exercitată puterea și mijloacele folosite. Cel mai potrivit punct de plecare în discutarea acestei probleme îmi pare a fi poziția libertarianului Karl Hess, potrivit căreia, [în ordinea mundană,] fiecare om este proprietarul absolut al vieții sale și are dreptul să dispună de ea după cum crede de cuviință, respectând, în egală măsură, același drept semenilor săi. (Hess, 2009) Oamenii trebuie să-și caute fericirea și să-și asigure bunăstarea prin producție și

schimb liber de bunuri sau servicii, pe baza principiului „valoare contra valoare”. Altfel spus, fiecare om trebuie să obțină un lucru, pe care îl dorește mai mult, de la un altul, care îl prețuiește mai puțin, fapt care face schimbul voluntar și reciproc avantajos. Însă, o categorie de persoane – politicienii – consideră că are dreptul să controleze viețile altora, precum și dreptul de a-i constrânge pe aceștia să-și cheltuiască resursele în beneficiul unor semeni de-ai lor. Cel mai franc și onest mod de asumare a dreptului de a conduce o comunitate poate fi atribuit monarhilor absoluți sau, într-o formulare hoppeană, agențiilor statale private. Zicerea lui Ludovic al XIV-lea „Statul sunt eu” este întru totul consistentă și corectă pentru un suveran de drept divin, care este confirmat în această poziție de autoritate, prin ceremonia ungerii, de către reprezentanții lui Dumnezeu pe pământ. Dreptul divin este asociat, apoi, cu dreptul (natural) de proprietate, monarhul având căderea de a transmite descendenților legitimitatea de a governa o comunitate. Din păcate, poate, agențiile statale private au lăsat loc agențiilor statale publice, care – prin apelul la proceduri (considerate corecte) de accedere la funcțiile publice – estompează granița dintre guvernanți și guvernați și complică mult mai mult problema legitimității¹¹. Conform articolului 2 din Constituției României, suveranitatea (națională) aparține poporului român, care o exercită

¹¹ Constatarea lui Hans-Hermann Hoppe că proprietarul unei agenții statale private tinde să aibă un orizont temporal de programare a acțiunilor viitoare în mod sistematic mai lung și că, în consecință, gradul de exploatare economică a guvernaților este mai mic este confirmată de istorie. (Hoppe, 1995) Exploatarea economică excesivă pe care o practică agențiile statale publice nu este atât de evidentă deoarece implicarea generală în politică face ca toată lumea să (încerce să) spolieze pe toată lumea.

prin organele sale reprezentative și prin referendum. Or, suveranitatea poporului român și legitimitatea organelor sale reprezentative nu sunt atât de evidente pe cât s-ar părea. Spre exemplu, procesul verbal privind rezultatele finale ale alegerilor pentru Camera deputaților din 30 noiembrie 2008, arată că nu întreg poporul român (de circa 21.500.000 de persoane) este considerat suveran, ci doar 85% dintre membrii săi (adică 18.464.274), care au fost înscrși în listele electorale. Dintre aceștia, doar 6.886.794 (circa 32% din totalul populației României) și-au manifestat suveranitatea prin voturi valabil exprimate, iar partidele care exercită în numele poporului suveran puterea politică (Partidul Democrat Liberal și Uniunea Democrată Maghiară din România) au primit delegare de la 2.653.868 de alegători (care reprezintă 12,34% din populația României).¹² În aceste condiții, legitimitatea agenției statale publice nu pare mult mai bine întemeiată în raport cu agenția statală privată (a unui monarh), chiar dacă procedura de delegare a suveranității pare corectă. Sub raportul obiectivelor urmărite, legitimitatea pare să derive din acordul membrilor comunității cu privire la relevanța lor. Rămâne însă întrebarea dacă obiectivele acțiunilor politice sunt legitimate de numărul persoanelor care le aprobă și dacă este corect delimitat cadrul în care este înregistrată majoritatea. Majoritatea se poate înșela cu privire la relevanța unui obiectiv la fel ca un individ, iar ceea ce convine majorității la nivel regional poate să nu convină majorității la nivel național sau, de ce nu, la nivel continental ori global. Cine poate decide în ce context trebuie obținut sprijinul public al majorității în vederea atingerii unui obiectiv? Fixarea în manieră

¹² <http://becparlamentare2008.ro/rezul/anexa8abun.pdf>

coercitivă a obiectivelor politice de către o agenție publică ce reprezintă o facțiune din totalul populației nu este în măsură să asigure o legitimitate suficientă. Lipsite de suport popular explicit, agențiile statale nu extrăgeau până la sfârșitul secolului al XIX-lea decât 5-8% din venitul național și nu angajau în activitățile lor mai mult de 3% din totalul populației active. (Hoppe, 1995) Actualmente, în România, la un produs intern brut preconizat de 588 miliarde de lei, veniturile bugetare se ridică la 76,7 miliarde, cheltuielile bugetare la 94,8 miliarde¹³, iar circa jumătate din totalul angajaților lucrează în (sau pentru) sectorul bugetar. Așadar, fără o consolidare evidentă a sprijinului public pentru obiectivele asumate, statul își asumă – din ce în ce mai puțin legitim – noi sarcini improprii, mai ales în sfera drepturilor-creanță. În ce privește delimitarea comunității pe care o agenție statală are dreptul să o guverneze și alegerea mijloacelor politice adecvate, credem că este practic imposibil de găsit criterii irefutabile. „Cimitirul“ statelor pe care ni-l prezintă istoria demonstrează faptul că orice agenție statală controlează vremelnic cea mai extinsă comunitate posibilă în raport cu mijloacele politice de care dispune. Nici rasa, nici naționalitatea, nici limba, nici religia, nici infrastructura economică nu sunt factori de legitimare a granițelor statale. Toate statele sunt condamnate la granițe variabile și, în cele din urmă, la dispariție. În loc de granițe statale (sau transnaționale) legitime, ar trebui să vorbim de un drept de autogovernare al comunităților liber constituite și, de ce nu, de un drept la secesiune al comunităților care se simt oprimate de către agenția statală. În sfârșit, utilizarea mijloacelor politice este legitimă – atât cât se poate în

cazul unui monopol al violenței – doar acolo unde ea este aprobată, acceptată sau tolerată. Oricât de laudabile ar fi intențiile asumate, nu este legitimă folosirea mijloacelor politice în comunitățile care le resping.¹⁴

3. Resurse civice într-o societate autogovernată

Autogovernarea unei societăți – în forma unei democrații participative autentice – presupune utilizarea a trei resurse civice esențiale: (a) cetățenia, (b) virtuțile și competențele civice, (c) capitalul social și (d) capitalul semiotic.

Asociată cu statutul de membru al statului-națiune, cetățenia (i) oferă indivizilor apartenența la o entitate politică, (ii) conferă persoanelor o identitate politică, (iii) constituie un sistem de valori care susține angajamentul în direcția binelui comun promovat de către o anumită entitate politică, (iv) generează un anumit grad de participare la viața politică și (v) implică obținerea și utilizarea unor cunoștințe, respectiv înțelegere legilor, hotărârilor, documentelor, structurilor și procesului de guvernare. (cf. Abowitz & Harnish, 2006: 653)

Într-un excelent studiu dedicat discursului contemporan privind cetățenia, Kathleen Knight Abowitz and Jason Harnish trec în revistă patru tipuri majore de cetățenie, fiecare în parte fiind asociat cu anumite drepturi specifice (*ibidem*):

- *cetățenia politică*: dreptul de a participa la exercitarea puterii politice;
- *cetățenia socială*: dreptul de a beneficia (pe deplin) de patrimoniul social al unei

¹³ <http://discutii.mfinante.ro/static/10/Mfp/buget2009/pdf/LegeBugetStat2009.pdf>

¹⁴ Mijloacele politice din spațiul euro-atlantic sunt superioare celor folosite de talibani afgani, însă acest fapt nu legitimează intervenția NATO de schimbare a ordinii politice în Afganistan.

comunități și de a trăi, ca ființă civilizată, la standardele prevalente în societate;

- *cetățenia civilă*: dreptul individual la viață, libertate și proprietate;

- *cetățenia culturală*: dreptul de a fi diferit, în termeni de rasă, etnie, limbă maternă, mod de viață etc., cu respectarea normelor comunității naționale dominante și fără prejudicierea dreptului de participare la procesul democratic al statului-națiune.

Departate de a se afla într-o relație de simplă juxtapunere, aceste tipuri de cetățenie formează o scală și marchează praguri de maturizare civică a unei societăți. Spre exemplu, credem că procesul de edificare a unei societăți de înaltă ținută civică începe cu garantarea drepturilor (naturale) la viață, libertate și proprietate (cetățenia civilă), continuă cu garantarea dreptului de a participa real la viața politică (cetățenia politică) și este încununat, pe de o parte, de asigurarea unui nivel general de bunăstare (cetățenia socială), iar pe de altă parte, de oferirea posibilității de a-ți manifesta identitatea publică specifică în raport cu naționalitatea dominantă dintr-o societate (cetățenia culturală). Caracterul progresiv al cetățeniei este evidențiat de problemele pe care le creează nesocotirea ierarhizării tipurilor de cetățenie. Astfel, într-o societate imatură sub raportul valorilor civice, cetățenia socială este înțeleasă ca drept absolut la o parte mereu crescândă din roadele muncii celorlalți, iar cetățenia culturală este asociată cu dreptul de a leza sensibilitățile civice, culturale sau religioase ale naționalității majoritare, respectiv cu privilegiul de a nu fi obiect al unor judecăți axiologice în sfera publică.

Fără a nega caracterul benefic al respectivelor drepturi, credem, totuși, că ele nu îndreptățesc folosirea conceptului de cetățenie, nici măcar la nivelul primar

de cetățenie civilă. Drepturile în cauză sunt, pe de o parte, lacunare întrucât nu-i orientează pe membrii unei societăți spre idealul de cetățenie socială și, mai ales, spre cel de cetățenie culturală, iar pe de altă parte, excesive, deoarece ele nu sunt corelate cu învățarea unor cunoștințe, aptitudini și comportamente. Spre exemplu, actul de a exercita puterea politică are consecințe dintre cele mai serioase, însă el este la îndemâna oricărui cetățean cu drept de vot, indiferent dacă el probează ignoranță, nepricepere sau ticăloșie. Or, dacă statutul de cetățean este măcar la fel de important ca cel de purtător de cuvânt, s-ar cuveni ca el să fie acordat progresiv, în funcție de cunoștințele, priceperile și comportamentele dezirabile însușite. Evident, nu vorbim aici de scoaterea la concurs a postului de cetățean, ci de nevoia de a-i educa – fie și coercitiv – pe cei care vor să-și manifeste drepturile aferente unui tip de cetățenie. Persoanele care vor să-și valorifice drepturile corespunzătoare unui tip de cetățenie trebuie călăuzite în direcția dobândirii unor *virtuți civice* (abnegație, patriotism, loialitate, respect etc.), *competențe civice* (capacitatea de a purta un dialog, de a lucra în echipă, de a argumenta o teză, de a negocia, de a construi un punct de consens, etc.) și *comportamente civice* (conduită politicoasă, responsabilitate financiară, responsabilitate pentru consecințele propriilor acțiuni, informare suficientă cu privire la problemele publice, urbanitate în dezbaterile publice, implicare în acțiunile colective, furnizare de servicii publice etc.). Într-o variantă mai riguroasă, fructificarea drepturilor sau privilegiilor aferente unui tip de cetățenie ar putea fi condiționate de respectarea unor standarde minime. Evident, câtă vreme orice persoană are dreptul natural la viață, libertate și proprietate, cetățenia civilă trebuie acordată necondiționat tuturor membrilor unei

entități politice (care o solicită). Însă, trecerea la următoarele forme de cetățenie trebuie corelată cu respectarea unor condiții. De exemplu, persoanele care doresc să exercite puterea politică trebuie să probeze excelență la nivelul cetățeniei civile – respectând cu scrupulozitate dreptul la viață, libertate și proprietate al semenilor lor – și, în plus, trebuie să dovedească capacitatea de a coopera cu ceilalți pe linia interesului public, potrivit unei proceduri echitabile de acțiune publică. Dacă nu se ține seama de aceste condiții, viața politică degenerază într-o luptă de cucerire a privilegiului de a-i spolia *legal* pe ceilalți. Trecerea la cetățenia socială ar presupune noi competențe și modele de comportament, precum capacitatea de a-ți asuma consecințele unei acțiuni sau disponibilitatea la sacrificiu personal în folosul semenilor. Dacă drepturile aferente cetățeniei sociale sunt acordate prematur și neselectiv, este încurajată tendința de formare a unei largi categorii sociale alcătuite din persoane infantile și dependente de ajutoarele publice. În sfârșit, dreptul de a manifesta în sfera publică un mod de viață particular și o identitate specifică nu este apanajul unor minorități vocale, ci *privilegiul* purtătorilor unei culturi autentice. Dacă cetățenia culturală este acordată necondiționat unor minorități gălăgioase și agresive care fie nu pot, fie nu vor să trăiască în consonanță cu valorile autentice care prevalează într-o societate, trebuie să ne așteptăm la apariția unei societăți sectare în care subzistă afilieri de grup puternice, nefundamentate pe norme de orientare spre comportamentele dezirabile. Sub pretextul de a oferi ospitalitate unor minorități recepte, o societate poate deveni neospitalieră cu majoritatea care îi dă consistență. Așadar, cetățenia culturală presupune pluralismul cultural, însă nu

cacofonia pseudo-culturilor. Dialogul intercultural nu este posibil decât între entități congenere, ancorate într-un fundament comun. Esențialismul cultural de care am putea fi acuzați privește principiile care asigură conexiunea între culturi, iar nu culturile însele. Fără o solidă ancorare într-un set de principii universale – raționalitatea, voința liberă și virtuțile – nu este posibilă nici o punte de legătură între culturi. Așa-zisa incomensurabilitate și ireductibilitate a culturilor face imposibilă recunoașterea unei culturi. (cf. Fărte, 2009)

Pe lângă cetățenie și virtuți civice, acțiunea politică reclamă de la agenții ei un capital social suficient, dat de numărul și calitatea concetățenilor cu care interacționează, precum și de gradul de elevare al respectivelor interacțiuni sociale.¹⁵ Din nefericire, sechelele lăsate de regimul comunist în combinație cu schimbările sociale produse de noile tehnologii de comunicare au afectat grav structura societății românești. Planificarea strictă din economie, intervenția statului la toate nivelurile vieții sociale¹⁶ și climatul de suspiciune întreținut de regim au redus drastic sfera societății civile. Cei aproape 17 ani scurși de la revoluție nu au fost suficienți pentru regenerarea solidarităților locale. Pe de altă parte, media și noile tehnologii de comunicare și-au transferat asupra societății câteva aspecte problematice: (a) viteza foarte mare de transmitere a

¹⁵ Capitalul social include relații de încredere și norme de reciprocitate; el este sporit de rețelele sociale orizontale și diminuat de rețelele sociale verticale. Capitalul social poate avea și o față întunecată, dată de *cronyism* (favorizarea vechilor prieteni sau colegi), corupție, favoritism și mită. (Geissel, 2009: 405)

¹⁶ Înainte de 1989, unii cetățeni erau nevoiți să adreseze petiții la „organele de partid și de stat” pentru a obține o butelie de aragaz sau pentru a se angaja într-un alt județ al țării.

mesajelor, (b) simplificarea excesivă, (c) solitudinea, (d) pictorialitatea, (e) dezvoltarea pe orizontală, (f) supraîncărcarea cu date, coroborată cu penuria de cunoștințe, (g) imediatitatea și (i) segmentarea (Barber, 2001: 44). Fiecare dintre noi a resimțit cu neplăcere imperativul de a reflecta imediat și de a da un răspuns prompt la mesajele primite, știut fiind faptul că democrația și judecata civică presupun timp și răbdare. În mod paradoxal, pe măsură ce problemele sociale cresc în complexitate, analizele și deciziile sunt formulate în stil maniheist, eliminându-se toate nuanțele. Politicienii, liderii de opinie, operatorii de sondaje, ziariștii etc. ne cer să răspundem prin „Da“ sau „Nu“ la chestiuni care comportă nenumărate alte precizări. Oricât de mult s-ar glosa pe tema comunităților virtuale, trebuie să recunoaștem faptul că noile media izolează și atomizează indivizii. Persoanele aflate în fața monitorului nu interacționează cu indivizi reali, ci cu surrogate ale acestora. Însă, fără contacte personale nu există o viață socială autentică. Noile media privilegiază imaginea și sunetul în dauna textului. Or, democrația (participativă) nu poate înflori decât acolo unde forța oarbă a afectelor este temperată cu ajutorul cuvintelor. Potențialul distructiv al pictorialității este ilustrat de efectele emisiunilor de tip *No comment*, care manipulează emoțional milioane de persoane. Scenele „autentice“ care redau arderea unui drapel, mulțimi isterizate, fețe schimonosite de ură, bătăi etc. au un impact mai mare decât multe discursuri raționale și bine documentate. Mulți cercetători consideră că noile media vor antrena înlocuirea structurilor ierarhice „piramidale“ cu structuri aplatizate corelate în serie. Dacă acum câteva decenii criticarea suveranului era o crimă lesmajestate, astăzi nici o insultă nu este prea

mică pentru persoanele aflate în exercițiul guvernării. Cu toate acestea, cele mai apreciate instituții la români sunt cele strict ierarhizate și cam nedemocratice: armata și biserica. Privitor la supraîncărcarea informațională, este bine să ne amintim că valoarea unui produs este dată de raritatea lui. Datele sunt cu atât mai puțin valoroase, cu cât sunt mai abundente, sloganul „Știi, dar la ce te ajută că știi“ fiind aici extrem de sugestiv. Sarcina politicianilor și a liderilor de opinie este aceea de a desprinde semnificații, învățăminte sau puncte de reper din informațiile disponibile, dându-le astfel valoare. Ultimele două aspecte pe care noile tehnologii le imprimă asupra societății privesc disoluția instanțelor de filtrare și control, respectiv subminarea comunităților tradiționale bazate pe relațiile de vecinătate, rudenie, întrajutorare etc. (cf. Fârte, 2006) Cât de ospitalieră poate fi sfera publică în care cineva postează pe Internet comentariul de mai jos?

Măi, TÂMPITULE ADRIAN, stai mă fărșelotule oblu în p.m. cu pedeu vostru de cacao, partid de șantajști, de oportuniști, alunecat din stânga socialistă direct în dreapta populară, fiindcă cred ai voștri găinari că acolo este ciolanul cel mai mare. [...] Ai sictir, idiotule, că te spun pacientului discopatic zbanghiu [Traian Băsescu, președintele României] și te scoate din consiliul judeșean!¹⁷

Nu în ultimul rând, funcționalitatea unei societăți autogovernate depinde de constituirea unui capital semiotic și de cunoaștere, care să fie pus, apoi, la dispoziția publicului larg. Democrația (participativă) nu se poate menține și, cu atât mai puțin, nu se poate dezvolta într-un mediu marcat de foamete, mizerie, analfa-

¹⁷ http://gandul.info/articol_16253/oprisanii_mor_dar_nu_dispar.html

betism și ignoranță. Toate aceste curențe deschid calea spre succes pentru toți demagogii, psihopații și criminalii care amăgesc majoritatea servilă că dețin soluții salvatoare la problemele majore ale acesteia, probleme care, de cele mai multe ori, nu sunt politice, ci economice și sociale. (Broomfield, 1972: 17-18) În contextul actualei revoluții informaționale, este aproape imposibil pentru cetățeanul mediu să învețe cunoștințele și priceperile necesare unei participări reale și eficiente în formularea și rezolvarea problemelor publice. Nici măcar cei care au fost educați ani la rând în școli și universități nu sunt îndeajuns de familiarizați cu faptele, interpretările și teoriile fundamentale din domeniile istoriei, geografiei, economiei, religiei, culturii etc. Majoritatea membrilor unei comunități nu este la curent nici măcar cu evenimentele importante care se petrec în prezent. De aceea, nu trebuie să ne mire faptul că cei mai mulți cetățeni sunt victime sigure ale practicilor imorale ale politicianilor lipsiți de scrupule. François Richaudeau a atras atenția foarte clar asupra riscului unei *segregări culturale*, identificând în sânul societăților de consum două categorii de cetățeni: (i) pe de o parte, marea masă de „zombi” ai audiovizualului, care își petrec tot timpul liber în fața ecranului video, informându-se în ritmul exasperant de lent al limbajului oral, supus el însuși ritmului și mai lent de derulare a imaginilor; (ii) pe de altă parte, minoritatea persoanelor deja cultivate, cu puțină aplecare spre spectacolele televizate, care citesc mult și care învață prin lectură într-un ritm de patru ori mai rapid decât telespectatorii. (Richaudeau, 1973) România nu a ajuns încă în faza societății de consum, însă pare să cunoască o formă severă de segregare culturală (și informațională). Astfel, într-un discurs rostit la Ateneul Român, academicianul Augustin Buzura a atras atenția

asupra faptului că 47% dintre români nu au citit nici măcar o carte, în timp ce 72% dintre ei nu merg nici la teatru, nici la concert sau expoziții¹⁸. Pot oare acești cetățeni să se implice semnificativ în comunicarea politică? Evident că nu! În ciuda egalității proclamate prin Constituție, ei nu vor fi tratați de minoritatea cultivată decât ca rezonatori de sloganuri, spoturi electorale sau zvonuri; în orice caz, ei nu vor fi considerați adevărați parteneri de comunicare politică. Puterea comunicativă se manifestă nu doar în faza receptării, ci și în aceea a emiterii. Mulți cetățeni – cultivați sau nu – eșuează în încercarea de a-și „vinde” mesajele fiindcă nu au găsit canalele de transmitere adecvate. Ei pot fi comparați cu acei producători care rămân cu mărfurile în depozite deoarece n-au putut intra pe nici o piață cu ele. Este sugestiv în acest sens faptul că cei mai mulți perdanți ai competițiilor politice din România își justifică eșecurile prin neputința de a-și transmite mesajele prin mijloacele de informare în masă, iar această incapacitate este legată, apoi, fie de lipsa mijloacelor financiare („Suntem un partid sărac”), fie de conspirația unei oculte („Adversarii politici ne interzic accesul la media”). Toate acțiunile din sfera publică reclamă competență și performanță în comunicare, dat fiind faptul că mijloacele punitive pot fi folosite cu justețe doar dacă semnul s-a dovedit a fi un instrument neputincios. Nici un politician nu este îndreptățit să oblige acolo unde poate convinge. Științele sermocinale – gramatica, logica și retorica – îndeplinesc o funcție socială crucială, astfel încât studiul lor ar trebui să fie obligatoriu pentru toate persoanele publice (cf. Fărte, 2004/ 2005).

¹⁸ Cf. Ziarul „Adevărul”, 22 ianuarie 2004.

4. Participare civică și comunicare publică în practica autogovernării

Potrivit unei definiții general acceptate în cadrul teoriilor acțiunii, pot fi socotiți autori ai unui eveniment și agenți ai acțiunii care îl provoacă doar persoanele ale căror impulsuri intenționate sunt cauze ale evenimentului respectiv. Dacă un eveniment survine independent de comportamentele intenționate sau nu ale unei persoane, atunci această persoană nu poate fi considerată autor al evenimentului. Spre exemplu, un inspector școlar sau un ministru al educației nu este (co)autor al ameliorării (sau al degradării) învățământului superior românesc decât dacă se poate proba faptul că actele lui au contribuit la crearea acelei situații și că, în absența impulsurilor sale intenționate, o atare situație nu ar fi survenit. Pe de altă parte, cineva poate fi tratat ca autor al unui eveniment chiar dacă nu l-a dorit sau l-a considerat improbabil. Astfel, sărăcirea unor largi categorii de români – pricinuită de inflație, incoerență legislativă, corupție, incompetență etc. – poate fi imputată într-o oarecare măsură actualei clase politice românești, chiar dacă admitem că a fost de bună-credință și nu a urmărit în mod pervers crearea acestei situații. Evident, atribuirea calității de autor al unui eveniment și de agent al acțiunii care îl provoacă se pretează la multiple nuanțări. Astfel, o persoană se poate implica în producerea unei stări de lucruri (a) acționând direct (singur sau împreună cu alții), (b) delegând pe cineva să acționeze în numele lui, (c) justificând, aprobând sau laudând acțiunile altor persoane sau (d) tolerând (prin tăcere și nonacțiune) acțiunile altor persoane. În fiecare caz, persoana în cauză este responsabilă pentru producerea acelei stări de lucruri, firește, în grade diferite. Mai exact, răspunderea

este maximă în cazul (a) și minimă în cazul (b).

Pe linia încercărilor de a descrie (și, deseori, de a stimula) participarea la viața politică a unei societăți, Jim Cavaye a supus atenției următoarea „gamă crescătoare” a nivelurilor de implicare politică (Cavaye, 2009: 86-87):

- *participarea la vot* (recomandată în majoritatea statelor democratice, însă obligatorie în țări precum Belgia, Grecia sau Australia), atunci când cetățenii îndreptățiți își delegă reprezentanții în forurile legislative sau aprobă – prin referendum – anumite acțiuni;

- *participarea pasivă*, atunci când cetățenii se manifestă ca receptori ai actelor unilaterale de informare pe care le realizează instituțiile și autoritățile publice¹⁹;

- *participarea prin consultare*, atunci când instituțiile și autoritățile publice comunică bilateral cu cetățenii, pentru a obține de la aceștia informații și opinii cu privire la probleme și soluții dinainte formulate²⁰;

- *participarea funcțională*, atunci când anumite componente ale societății civile (paneluri reprezentative, comitete de avizare, juri cetățenești, sindicate, organizații patronale, asociații profesionale etc.) se asociază instituțiilor și autorităților publice în luarea deciziilor, însă pe obiective prestabilite;

- *participarea interactivă*, atunci când statul și comunitățile se asociază ca parteneri egali în formularea obiectivelor comune, luarea deciziilor și modalitatea de conducere a societății;

- *automobilizarea comunității*, atunci când societatea controlează resursele,

¹⁹ În România, această formă de participare este stimulată prin Legea nr. 544/ 2001 privind liberul acces la informațiile de interes public.

²⁰ Participarea consultativă este reglementată de către statul român prin Legea nr. 52/ 2003 privind transparența decizională în administrația publică.

deciziile și acțiunile publice, agenția statală mărginindu-se să faciliteze procesele intra-comunitare la invitația societății respective.

Evident, dezvoltarea progresivă a tuturor acestor forme de participare politică ar fi condiționată de un angajament total atât din partea componentelor agenției statale, cât și din partea comunității, angajament centrat pe următorii factori (cf. *ibidem*. 92-93):

- *bunăvoință* (susținută de motivația onestă de a fi implicat în obținerea unui rezultat, dublată de negocierea realistă a dorințelor, cererilor sau așteptărilor);
- *încredere* (fundamentată pe accesibilitate, reciprocitate, comunicare, consistență și continuitate);
- *leadership colaborativ* (orientat spre fructificarea competențelor tuturor membrilor comunității);
- *implicare legitimă* (prin asumarea unor limite clare în acțiunile de luare și implementare a deciziilor);
- *inclusivitate* (prin care este fructificată diversitatea comunității);
- *structuri și proceduri legale* (concretizate în aranjamente organizaționale, proto-coale, tehnici și metode);
- *responsabilitate* (manifestată prin coduri de bune practici și prin asumarea unor obligații reciproce pentru instituțiile și autoritățile publice, pe de o parte, și cetățeni, pe de altă parte);
- *competență* (formată din abilitatea de a gestiona conflictele, capacitatea de a încorpora diversitatea, priceperea de a menține calitatea comunicării etc.);
- *satisfacție* (legată de concordanța rezultatului obținut cu așteptările publicului);
- *sustenabilitate* (asigurată prin implicare continuă, receptivitate, monitorizarea *feedback*-ului etc.).

Ideea dezvoltării progresive a formelor de participare civică și a identificării factorilor care o susțin este deosebit de

utilă, cu atât mai mult cu cât ni se oferă și un incontestabil ideal de participare civică, anume automobilizarea societății. Într-adevăr, nimic nu este mai binefăcător pentru o societate decât ca ea însăși să se autogverneze, *id est* ca ea însăși să controleze resursele, deciziile și acțiunile publice, *eventuala* agenție statală limitându-se la a facilita autogovernarea, exclusiv la invitația explicită a societății. Participarea civică într-o societate autogovernată se situează între două poziții extreme; pe de o parte, ea nu impune membrilor unei societăți să facă politică, în sensul de a se implica în utilizarea monopolului violenței așa-zis legitime, iar pe de altă parte, ea nu presupune amestecul în rezolvarea problemelor private ale persoanelor sau grupurilor (nivelul de bunăstare, posesia unui calculator, asigurarea de sănătate, asigurarea locuinței, asigurarea de bătrânețe, cuantumul pensiei, construirea unui pod peste o râpă, educația copiilor etc.). Așadar, problemele civice – care constituie obiectul autogovernării unei societăți – nu sunt nici politice, nici private, ci esențialmente publice. Altfel spus, în procesul autogovernării, agenții sociali participă – proporțional cu resursele civice de care dispun – la producția și consumul bunurilor publice (care nu pot fi acordate cuiva fără a fi acordate *în principiu* tuturor și care satisfac *indirect* anumite nevoi, în asociere cu bunuri private, de ordinul întâi) și la stabilirea procedurilor (generale) de conduită, fără a se prevala de dreptul de a iniția acte de violență sau agresiune asupra semenilor lor (prin taxe și impozite, prin limitări ale libertăților personale sau chiar prin luarea vieții) și fără a interveni în afacerile private ale acestora. În contextul nenumăratelor lucrări dedicate democrației deliberative/ participative/ puternice/ reale/ etc., Jim Cavaye are meritul incontestabil de a indica posibilitatea autogovernării unei societăți fără ca eventuala

agenție statală să joace rolul principal. Orice observator onest al vieții publice poate constata cu ușurință că procedurile participative legiferate de agenția statală nu oferă publicului larg oportunități reale de a interveni în procesul de guvernare, fie și pentru simplul motiv că cetățenii obișnuiți nu dispun de resursele necesare (logistică, timp, bani, competențe de argumentare și comunicare etc.). Culmea ironiei este dată de faptul că pașii făcuți în direcția așa-zisei democrații participative accentuează clivajul dintre guvernanți și guvernați, în raport cu monopolul violenței legitime. Anumite minorități privilegiate, înzestrate cu resurse și putere organizațională asociază unui mijloc politic – votul – o panoplie de alte mijloace politice (juriul cetățenesc, panelul, dezbateră publică a proiectelor de lege etc.), astfel încât organizarea politică a societății ia forma unei democrații a grupurilor de interese. (Geissel, 2009: 405)

Firește, ideea că o societate se poate autoguverna fără ca statul să aibă rolul principal sau, de ce nu, în absența vreunei agenții statale pare utopică. Nu trebuie să uităm, însă, că modelul statului bunăstării generale (atotprezent în viețile persoanelor și comunităților) este de dată relativ recentă. Mii de ani oamenii au supraviețuit fără ca deținătorii monopolului violenței „legitime“ să se amestece în rezolvarea unor probleme personale sau de grup. Ceea ce a fost la îndemâna înaintașilor noștri mai puțin educați și mai săraci în resurse nu stă în puterea bogatei și educatei generații actuale? Cei care se dispensează de ajutorul divinității – într-un veac secularizat – nu se pot dispensa de ajutorul unei agenții statale? Ar fi ridicol. În plus, criza economică actuală a scos la iveală precaritatea mijloacelor de care dispune statul bunăstării generale în onorarea angajamentelor sale, mai ales pe linia drepturilor-creanță. N-ar fi exclus ca

statele înseși să stimuleze – pe anumite sectoare ale vieții sociale – autogovernarea fără aportul agenției statale, pentru a evita falimentul. Rămâne, așadar, ca *toți* membrii unei societăți să participe la practica de autogovernare, asumându-și – în limita resurselor civice disponibile – sarcina realizării interesului public, situând rezolvarea problemelor private la nivelul sferei economice și la nivelul sferei comunitare și încredințând – dacă nu se poate altfel – eventualei agenții statale rolul de facilitator, arbitru sau supraveghetor în raport cu respectarea procedurilor generale de conduită.

Actele de participare la practica autogovernării pot fi clasificate, ținând cont de un anumit context, în funcție de patru criterii: (a) numărul persoanelor implicate și al problemelor abordate, (b) impactul acțiunilor civice asupra soluțiilor adoptate, (c) scopul acțiunilor civice în raport cu ordinea publică în vigoare și (d) gradul de onestitate a mijloacelor folosite. În raport cu primul criteriu, putem distinge (i) *participarea plenară* (toți oamenii se ocupă de toate problemele), (ii) *participarea disjunctă* (toți oamenii se ocupă de anumite categorii de probleme), (iii) *participarea substitutivă* (unii oameni se ocupă de toate problemele) și (iv) *participarea lacunară* (unii oameni se ocupă de anumite clase de probleme). Participarea plenară este recomandată, de exemplu, în cazul problemelor de apărare, de menținere a securității interne și de stabilire a contribuțiilor financiare care sunt necesare producerii bunurilor publice. Nici o persoană nu ar trebui să pară insuficient calificată pentru a interveni la acest nivel al practicii de autogovernare. Participarea disjunctă s-ar corela cu fenomenul diviziunii muncii din sfera economică. Diverse sarcini publice – dezvoltarea unei infrastructuri de informare și comunicare, arbitrarea conflicte-

lor, elaborarea procedurilor, protocoalelor sau regulamentelor etc. – pot impune specializarea sectorială a unor categorii de persoane. Participarea substitutivă este recomandabilă în cazul persoanelor cu resurse și competențe civice limitate sau care doresc, pur și simplu, să dea o importanță mai mare problemelor lor private. Cei care nu pot sau nu vor să participe la anumite componente ale autogovernării (cum ar fi dezvoltarea infrastructurii rutiere sau organizarea dezbaterilor publice) trebuie să aibă posibilitatea de a-și desemna delegați. În sfârșit, participarea lacunară poate fi reperată la nivelul întregii societăți, atâta timp cât există (și întotdeauna trebuie să existe) un deficit de autogovernare, în sensul că anumite probleme publice rămân neabordate. Acest fapt poate antrena transformarea problemelor publice în probleme private și rezolvarea lor cu ajutorul resurselor din sfera economică sau sfera comunitară. Sub raportul impactului acțiunilor civice asupra soluțiilor adoptate, distingem între (i) *participarea deliberativă*, (ii) *participarea consultativă* și (iii) *participarea formală*. În primul caz, intervenția agenților sociali are un caracter determinant (influențând direct deciziile luate), în cel de-al doilea, ea joacă un rol orientativ (având valoarea unei recomandări), iar în cel de-al treilea, participarea este aparentă (contând doar ca parte a unui ritual de legitimare). Scopul acțiunilor civice în raport cu ordinea publică în vigoare ne permite să distingem între (i) *participarea constructivă* și (ii) *participarea distructivă*. Participarea constructivă consolidează situația de ordine existentă și este practică de cei care consideră că au de câștigat de pe urma ei. Participarea distructivă subminează ordinea socială existentă și este îmbrățișată mai ales de cei care se consideră marginalizați. Dezordi-

nea este cel mai puternic instrument de acțiune colectivă la care pot apela dezmoșteniții unui societăți (Edelman, 1977) și poate fi utilizat cu îndreptățire atunci când societatea este oprimată de un tiran sau de o oligarhie veroasă. În sfârșit, sub raportul onestității mijloacelor folosite, putem distinge între (i) *participarea legală* și (ii) *participarea subversivă*. În primul caz, agenții sociali acționează la lumina zilei, folosind resursele socialmente recunoscute ca proprii și adecvate (chiar dacă sunt orientate spre modificarea ordinii sociale existente), iar în cel de-al doilea caz, ei acționează ocul, prin mijloace considerate ilegite.

Chiar și la nivelul eventualei componente politice, practica autogovernării presupune edificarea unei infrastructuri de comunicare publică și îndeplinirea unor roluri comunicaționale specifice. Așa cum foarte potrivit a constatat John Gastil (2009), cetățenii au dreptul de a vota, însă nu și posibilitatea de a delibera; ei au oportunități de a comunica, dar nu și ocazii de a reflecta, judeca și evalua în mod autonom. Dreptul de a pune o problemă pe agenda publică, de a exprima un punct de vedere propriu cu privire la ea și de a vota (direct sau indirect) o soluție în acest sens poate fi fructificat numai dacă infrastructura de comunicare din sfera publică este adaptată la diverse voci și diverse feluri de a vorbi, prin descrieri, explicații, critici, respingeri, argumentări, pledoarii etc. Deliberarea și participarea civică presupun o solidă bază de informații factuale, un sistem general acceptat de valori și interese, o paletă largă de soluții la problemele publice ivite, metode și proceduri de evaluare a soluțiilor propuse, capacitatea de a percepe și înțelege emoțiile, speranțele sau temerile celorlalți, receptivitatea față de fapte care contrazic propriul punct de vedere, capacitatea de a dezbate o problemă într-o manieră inclu-

zivă și deferentă etc. Nevoia generală de a învăța cunoștințele, priceperile, valorile și modelele de acțiune specifice unei societăți care se autoguvernează poate fi satisfăcută prin serviciile unor comunicatori profesioniști, situați în onoranta tradiție a retorilor din antichitatea greacă și romană. Un punct de plecare convenabil al unei viitoare cercetări privind categoriile de profesioniști ai comunicării, indispensabili sau doar utili în edificarea unei societăți autogovernate îl constituie tipologia practicienilor de relații publice realizată de către Betteke van Ruler (2004) (vezi tabelul 2)

Crainicul abordează procesul de comunicare în acord cu modelul glonțului magic și își asumă sarcina de a transmite – cu fidelitate – tuturor celor interesați (fără a avea în vedere o anumită categorie de receptori) punctul de vedere al „stăpânului” său. Focalizat pe dimensiunea denotativă a semnificației, crainicul este preocupat să respecte următoarele valori: factualitatea, onestitatea, claritatea, corectitudinea, punctualitatea, creativitatea și fidelitatea. Cantonat, la rândul său, pe forma unilaterală și nedirecționată de comunicare, însă atent la dimensiunea conotativă a semnificației, *stewardul* încearcă să fie o gazdă cât mai bună pentru eventualii „musafiri” ai clientului deservit (persoană publică sau organizație). Cu-

vintele-cheie care îi descriu activitățile sunt cele de atmosferă, socializare, reprezentare, omenie, contact etc. *Dispecerul* (sau *managerul de trafic*) și *dirijorul* realizează, deopotrivă, acte de comunicare unilaterală direcționată (spre anumite categorii de public), însă primul fructifică semnificația denotativă a mesajelor, iar cel de-al doilea, semnificația lor conotativă. Dispecerul caută să transfere în mod eficace și eficient informațiile potrivite publicurilor potrivite, folosind un jargon alcătuit din termeni precum logistică, structuri și canale de comunicare, distribuire adecvată, prevenirea sau compensarea bruiajelor, monitorizarea traficului sau controlul calității transiterii. Pe de altă parte, dirijorul vede comunicarea ca persuasiune, obiectivul său fiind acela de a armoniza diversele „voci” ale organizației pe care o reprezintă într-o interpretare admirabilă a „partituri” organizației, astfel încât publicurile țintă să trateze cu bunăvoință organizația. Expresiile-cheie folosite de dirijor sunt cele de modificarea atitudinilor, obținerea sprijinului, câștigarea bunăvoinței, crearea imaginii, crearea unei voci, entuziasmarea publicului sau exercitarea unei influențe eficace. *Creatorul* se implică în acte de comunicare bilaterală centrate pe semnificația denotativă a mesajelor, obiectivul fundamental fiind

Tipul de comunicator profesionist					
CRAINICUL	realizează acte de comunicare	unilaterală	nedirecționată	atribuind mesajelor o semnificație preponderent	denotativă
STEWARDUL					conotativă
MANAGERUL DE TRAFIC		direcționată		denotativă	
DIRIJORUL				conotativă	
CREATORUL				denotativă	
FACILITATORUL		bilaterală			conotativă

2. Tipuri de practician în relații publice, după Betteke van Ruler

acela de a construi punți între persoane și organizații sau de a crea relații mutual benefice între organizația pe care o reprezintă și publicurile țintă. Subcodul folosit de creator include expresii de genul înțelegere mutuală, apreciere sau recunoaștere reciprocă, parteneriat, cooperare etc. Deși practică tot comunicarea bilaterală, *facilitatorul* – axat pe dimensiunea conotativă a mesajelor – nu-și propune să inițieze dialoguri și relații mutual benefice între persoane, organizații și comunități, ci să creeze mediul adecvat în care aceste interacțiuni și schimburi de semnificații se pot dezvolta. Facilitatorul este o gazdă, iar nu un protagonist al dialogurilor, de aceea cuvintele-cheie care îi caracterizează aportul sunt cele de managementul proceselor interpersonale, facilitare, monitorizare, dezvăluire semnificațiilor, interacțiune și dialog.

În concluzie, bunăstarea unei societăți – inclusiv sub raportul bunurilor și serviciilor publice – nu depinde de reconfigurarea sferei politice prin metode, tehnici și proceduri aferente tipurilor „recente” de democrație (deliberativă, participativă, puternică, reală etc.), ci de reducerea sau, dacă este posibil, de eliminarea sferei politice în favoarea sferei economice și a celei comunitare, precum și de automobilizarea (evident, voluntară) a comunităților. Centrate pe promovarea

interesului public, acțiunile civice nu sunt decât accidental și în mod nefericit politice, deoarece ele pot fi realizate cu un plus de eficiență fără intervenția vreunei agenții statale (private sau publice, regionale, naționale ori transnaționale). În funcție de bogăția resurselor civice (cetățenie, virtuți și competențe civice, capital social, capital semiotic etc.), persoanele și grupurile se pot implica *liber* în procesul de autogovernare al societății prin multiple forme de participare civică, cu menținerea că participarea politică – corelată direct cu monopolul violenței pretins legitime – este cel mai puțin dezirabilă. Edificarea unei societăți autogovernate pe baze voluntare nu este un proiect utopic, așa cum pretind adeptii statismului (fie ei și promotori ai diverselor modele de democrație), ci unul perfect fezabil, dacă oamenii sunt încurajați să-și rezolve în mod autonom problemele private, dacă sunt blamate încercările de spoliere reciprocă prin intermediul agenției statale, dacă cele mai importante resurse ale societății (umane, materiale, financiare etc.) nu vor fi drenate înspre sfera politică și, de ce nu, dacă o carieră în sfera comunicării publice (ca *debater*, retor, orator motivațional, facilitator, steward, crainic etc.) va fi mai seducătoare decât una din sfera politică.

Bibliografie

- ABOWITZ, Kathleen Knight și HARNISH, Jason, *Contemporary Discourses of Citizenship*, în „Review of Educational Research”, 76 (4), 2006, pp. 653-690
- Aljazeera English, *China's empty city - 10 Nov 09*, material video URL: http://www.youtube.com/watch?v=0h7V3Twb-Qk&feature=player_embedded, postat la data de 09.11.2009, accesat la data de 08.01.2010
- BARBER, Benjamin R., *The Uncertainty of Digital Politics*, în „Harvard International Review”, 23 (1), 2001, pp. 42-47
- BASTIAT, Frédéric, *Government*, în *The Bastiat Collection: 2 Volumes*, Ludwig von Mises Institute, Auburn (Alabama), 2007, pp. 95-107

- BLOCK, Walter, *Reconstrucția libertății*, Libertas Publishing, București, 2006
- CALLAHAN, Gene, *Economics for Real People. An Introduction to the Austrian School*, 2nd edition, Ludwig von Mises Institute, Auburn (Alabama), 2004
- CAPLAN, Bryan, *The Myth of the Rational Voter: Why Democracies Choose Bad Policies*, Princeton University Press, 2007, extras URL: <http://www.cato.org/pubs/pas/pa594.pdf>, postat la data de 29.05.2007, accesat la data de 07.01.2010
- CAVAYE, Jim, *Governance and Community Engagement: The Australian Experience*, în W. Robert Lovan, Michael Murray și Ron Shaffer (eds.), *Participatory Governance: Planning, Conflict Mediation and Public Decision-Making in Civil Society*, Ashgate Publishing Company, Burlington, 2004, pp. 85-101
- CUNNINGHAM, F., *Theories of Democracy: A Critical Introduction*, Routledge, London, 2002
- diZEREGA, Gus, *Toward a Hayekian Theory of Commodification and Systemic Contradiction: Citizens, Consumers and the Media*, în „The Review of Politics“, 3, 2004, pp. 445-468
- EDELMAN, Murray, *The Language of Participation and the Language of Resistance*, în „Human Communication Research“, 3 (2), 1977, pp. 159-170
- FARTE, Gheorghe-Ilie, *Comunicarea politică: aspecte generale și forme actuale*, în „Argumentum“, nr. 3, 2004/ 2005, p. 101-146;
- FARTE, Gheorghe-Ilie, *Traits de la participation politique dans la société roumaine contemporaine*, în *Démocratie participative en Europe*, LERASS, Toulouse, 2006, pp. 208-224
- FÂRTE, Gheorghe-Ilie, *Mass Media and European Cultural Citizenship*, în „Cultura. International Journal of Philosophy of Culture and Axiology“, 11/ 2009, pp. 22-33
- FRIEDMAN, Milton, *The 4 Ways to Spend Money*, material video URL: <http://www.youtube.com/watch?v=Un4-e11T71E>, postat la data de 26.09.2006, accesat la data de 14.12.2008
- GASTIL, John, *Political Communication and Deliberation*, Sage Publications, Inc., Thousands Oaks, 2008
- GEISSEL, Brigitte, *Participatory Governance: Hoppe or Danger for Democracy? A Case Study of Local Agenda 21*, în „Local Government Studies“, 35 (4), 2009, pp. 401-414
- HAYEK, Friedrich, *The Use of Knowledge in Society*, în „American Economic Review“, XXXV, No. 4; September 1945, pp. 519-30
- HAZLITT, Henry, *Economia într-o lecție*, Libertas Publishing, București, 2006
- HESS, Karl, *The Death of Politics*, document URL: <http://mises.org/story/3768>, postat la data de 16.10.2009, accesat la data de 18.10.2009
- HIGGS, Robert, *Democracy's Most Critical Defect*, document URL: <http://www.independent.org/blog/?p=3758>, postat la data de 27.10.2009, accesat la data de 28.10.2009
- HOPPE, Hans-Hermann, *The Political Economy of Monarchy and Democracy, and the Idea of a Natural Order*, în „Journal of Libertarian Studies“, 11 (2), 1995, pp. 94-121
- JASAY, Anthony de, *The State*, Liberty Fund, Inc., Indianapolis, 1998, document URL: <http://www.econlib.org/library/LFBooks/Jasay/jsyStt1.html>, accesat la data de 11 februarie 2007
- Le SEACH, Michel, *L' État marketing. Comment vendre des idées et des hommes politiques*, Editions Alain Moreau, Paris, 1981
- LGSTARR, Report: *237 millionaires in Congress!*, document URL: <http://lgstarr.blogspot.com/2009/11/report-237-millionaires-in-congress.html>, postat la data de 06.11.2009, accesat la data de 06.01.2010
- MAAREK, Philippe J., *Communication et marketing de l'homme politique*, deuxième édition, Litec, Paris, 2001
- MAGUAD, Ben A., *Identifying the Needs of Customers in Higher Education*, în „Education“, 127 (3), 2007, pp. 332-343
- MENGER, Carl, *Principles of Economics*, Ludwig von Mises Institute, Auburn (Alabama), 2007

- OPPENHEIMER, Franz, *The State: Its History and Development Viewed Sociologically*, Vanguard Press, New York, 1914
- RICHAUDEAU, François, *Le langage efficace*, Marabout, Paris, 1973
- ROTHBARD, Murray N., *The Anatomy of the State*, în Murray N. Rothbard, *Egalitarianism as a Revolt Against Nature and Other Essays*, 2nd edition, Ludwig von Mises Institute, Auburn (Alabama), 2000, pp. 55-88
- SALANT, Jonathan D., *Spending Doubled as Obama Led Billion-Dollar Campaign (Update 1)*, document URL: <http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=20601087&sid=anLDS9WWPQW8&refer=home>, postat la data de 27.12.2008, accesat la data de 06.01.2010
- SANDU, Adrian, *Un vot = 10 €*, document URL: http://standard.money.ro/articol_111015/un_vot__10.html, postat la data de 03.12.2010, accesat la data de 06.01.2010
- STEINER, H., *The 'Public-Private' Demarcation*, în M.P. D'Entrèves și U. Vogel (eds.) *Public and Private: Legal, Political and Philosophical Perspective*, Routledge, Florence (KY), 2001, pp. 17-37
- STOICIU, Andrei, *Comunicarea politică. Cum se vând idei și oameni*, Humanitas-Libra, 2000
- van RULER, Betteke, *The Communication Grid: An Introduction of a Model of Four Communication Strategies*, în „Public Relations Review“, 30, 2004, pp. 123-143
- von MISES, Ludwig, *Human Action. A Treatise on Economics*, Ludwig von Mises Institute, Auburn (Alabama), 1998
- Z.O., *Radu Stroe refuza orice confruntare electorală cu Honorius Prigoană*, în „Ziua Online“, document URL: <http://ziua.net/news.php?data=2010-01-10&id=48781>, postat la data de 10.01.10, accesat la data de 10.01.10